

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«Митна справа»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	07 «Управління та адміністрування»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Форма навчання: денна
очна (денна), заочна, дистанційна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Митна політика України в умовах суспільних викликів і
потрясінь»

здобувачки **Огороднічук Христини Сергіївни** _____
(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів
імені Віктора Федосова **Захожай Костянтин Валерійович**
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією
з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Буряченко А.Є.
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ	6
1.1. Значення та особливості реалізації митної політики.....	6
1.2. Нормативно-правове забезпечення здійснення митної політики в Україні	18
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА ПОТРЯСІНЬ.....	27
2.1. Індикатори ефективності реалізації митної політики	27
2.2. Роль митно-тарифного регулювання при здійсненні митної політики в Україні у період суспільних викликів та потрясінь	36
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОВЕДЕННЯ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА ПОТРЯСІНЬ.....	45
3.1. Проблеми митної політики України в умовах суспільних викликів і потрясінь та шляхи їх вирішення	45
3.2. Перспективи розвитку митної політики України з урахуванням міжнародного досвіду	50
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах, спричинених пандемією та війною, митна політика України стикається з новими викликами. Держава має посилити увагу до розвитку та покращення митної політики, щоб забезпечити економічні інтереси країни та захист вітчизняного товаровиробника. Ефективна митна політика повинна бути гнучкою та швидко реагувати на зовнішні загрози. Вона також має враховувати міжнародні правила та вимоги.

Україна, як країна, що має великий обсяг зовнішньої торгівлі, залежить від ефективної митної політики для забезпечення стабільності економіки та конкурентоспроможності підприємств. Сучасні суспільні виклики, такі як глобалізація, зміни клімату, торговельні війни створюють нові умови для зовнішньої торгівлі та митної діяльності. Ці фактори можуть вплинути на стратегію митної політики України і вимагатимуть її адаптації до нових реалій. Розробка та впровадження ефективної митної політики важливі для покращення бізнес-середовища та створення умов для залучення інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей реалізації митної політики в Україні займається велика кількість науковців, що розглядають це питання з різних аспектів. Вони досліджують загальні питання реалізації митної політики, роль митниці в системі державних органів, управління митною діяльністю та здійснення митного контролю. До таких науковців можна віднести Бережнюка І.Г. [2, 13], Гребельника О.П. [11], Годяка А.І. [10], Кормича Б.А. [1], Пашка П.В. [12], Співака І.В. [14] та інших. Питання впливу на митну політику та її складові в умовах суспільних потрясінь, а саме повномасштабного російського вторгнення, розглядали Бороденко Т.М. [21], Клим А.В. [9], Коломієць Г.Б. [22], Левченко К.М. [21], Славкова А.А. [22].

Проте, варто зазначити, що окремі питання у сфері митної політики залишаються невирішеними, що зумовлює проведення додаткових наукових досліджень.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної бакалаврської роботи є теоретичне обґрунтування митної політики і розробка практичних рекомендацій щодо підвищення її ефективності в контексті суспільних викликів та потрясінь.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

1. Розкрити значення та особливості реалізації митної політики.
2. Розглянути нормативно-правову базу забезпечення митної політики України.
3. Провести аналіз індикаторів ефективності реалізації митної політики.
4. Визначити роль митно-тарифного регулювання при здійсненні митної політики в Україні у період суспільних викликів та потрясінь.
5. Виокремити ключові проблеми реалізації митної політики України в умовах суспільних викликів та потрясінь.
6. Обґрунтувати шляхи вирішення виявлених проблем.
7. Запропонувати напрями подальшого розвитку митної політики України з урахуванням міжнародного досвіду.

Об'єкт дослідження: митна політика.

Предмет дослідження: економічні відносини, що виникають у процесі здійснення митної політики в умовах суспільних викликів і потрясінь.

Методи дослідження: аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення. Аналіз проводився при дослідженні показників митної політики у розподілі на складові частини для кращого розуміння її структури, функцій та взаємозв'язків. Синтез – при об'єднанні раніше розрізнених понять в одне ціле. Систематизація дозволила встановити порядок, виявити закономірності та зв'язки між елементами митної політики. Порівняння використовувалось при співставленні схожих та відмінних аспектів митної політики. Метод узагальнення застосовувався при формуванні висновків.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів полягає у розширенні теоретичних знань про митну політику в контексті сучасних суспільних викликів та потрясінь. Методична значущість полягає у тому, що

отримані результати можуть бути використані як база для подальших досліджень у галузі митної політики.

Практична значущість отриманих результатів полягає у можливості їх використання для покращення митної політики України. Результати дослідження можуть внести вагомий внесок у розвиток теорії митної політики, розкриваючи нові аспекти впливу суспільних та економічних чинників на формування митної стратегії країни. Рекомендації, що випливають з дослідження, можуть бути використані управлінцями при прийнятті рішень у галузі митної політики для оптимізації процесів та стратегій, що спрямовані на адаптацію до сучасних викликів та потрясінь.

Інформаційною базою дослідження виступили законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регламентують питання, пов'язані з митною політикою, праці українських і зарубіжних науковців та практиків у галузі митної справи, звіти органів ДМСУ.

Структура роботи. Дана кваліфікаційна бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Значення та особливості реалізації митної політики

У зв'язку з суспільними викликами та потрясіннями, глобалізацією та європейською інтеграцією України митна політика стає все більш важливою для країни. Це пов'язано з тим, що держава повинна гармонізувати свої митні процедури та стандарти у відповідності з міжнародними нормами, щоб забезпечити ефективну взаємодію у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Ефективна митна політика сприяє таким цілям, як залучення іноземних інвестицій, розвиток зовнішньої торгівлі, захист внутрішнього ринку та спрощення митних процедур.

Залучення іноземних інвестицій є важливим чинником економічного розвитку країни. Митна політика може сприяти цьому процесу, забезпечуючи прозорі та передбачувані умови для здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Ефективна митна політика сприяє розвитку зовнішньої торгівлі, застосовуючи такі заходи, як зниження митних зборів та мит, спрощення митних процедур та сприяння торгівлі з країнами, які є важливими торговельними партнерами.

Також важливим фактором прояву митної політики є захист внутрішнього ринку, який проявляється при застосуванні державою таких важелів впливу, як введення антидемпінгових заходів, захисних мит, які спрямовані на запобігання недобросовісній конкуренції та контрабанді. Митна політика може сприяти спрощенню та автоматизації митних процедур, впроваджуючи сучасні технології та електронні системи управління митною справою.

Митна політика – це система принципів, цілей та напрямів діяльності держави у сфері митної справи, спрямована на забезпечення економічних,

соціальних та інших інтересів держави. Вона є одним із важливих елементів зовнішньоекономічної політики держави та відіграє значну роль у розвитку економіки, захисті національних інтересів та безпеки країни.

Вітчизняні науковці розглядають різні підходи до визначення митної політики, тому варто розглянути кожен з них.

Так, Кормич Б.А. [1] у праці «Митна політика України» розглядає митну політику як компоненту зовнішньої та внутрішньої політики, що визначає, як держава та її органи регулюють зовнішньоекономічні відносини та організовують митну систему (Додаток А).

Годяк А.І. [10] у роботі «Митне право України» пояснює митну політику як частину зовнішньої політики держави, що формується за її принципами та цілями, щоб захистити національні інтереси. Вона може мати як економічний, так і політичний характер. У деяких випадках політичні цілі можуть бути важливішими за економічні.

У митній енциклопедії за авторством Бережнюка І.Г. [13] поняття «митної політики» закріплене як набір правил і принципів, які регулюють митну діяльність, і спрямовані на досягнення економічних цілей держави. Детальніше механізм митної політики в спектрі його розуміння Бережнюком І. Г. можна розглянути на Додатку А. У його розумінні митна політика напряду пов'язана зі спільним уявленням про митну справу.

Розгляд функцій митної політики є важливим для кращого розуміння її сутності, оскільки вони відображають основні напрями її реалізації. Загалом науковці виділяють сім функцій основні функції митної політики (рис. 1.1).

До основних функцій митної політики належать: фінансова; економічна; регулятивна; захисна; контрольно-організаційна; інформаційно-статистична; міжнародно-політична.

Фінансова функція – це забезпечення надходжень до Державного бюджету за рахунок митних платежів. Фінансова функція показує, що митна політика є важливим інструментом залучення доходів до бюджету держави. Це означає, що

митна політика повинна бути спрямована на забезпечення ефективного адміністрування митних платежів та запобігання ухилення їх сплати.

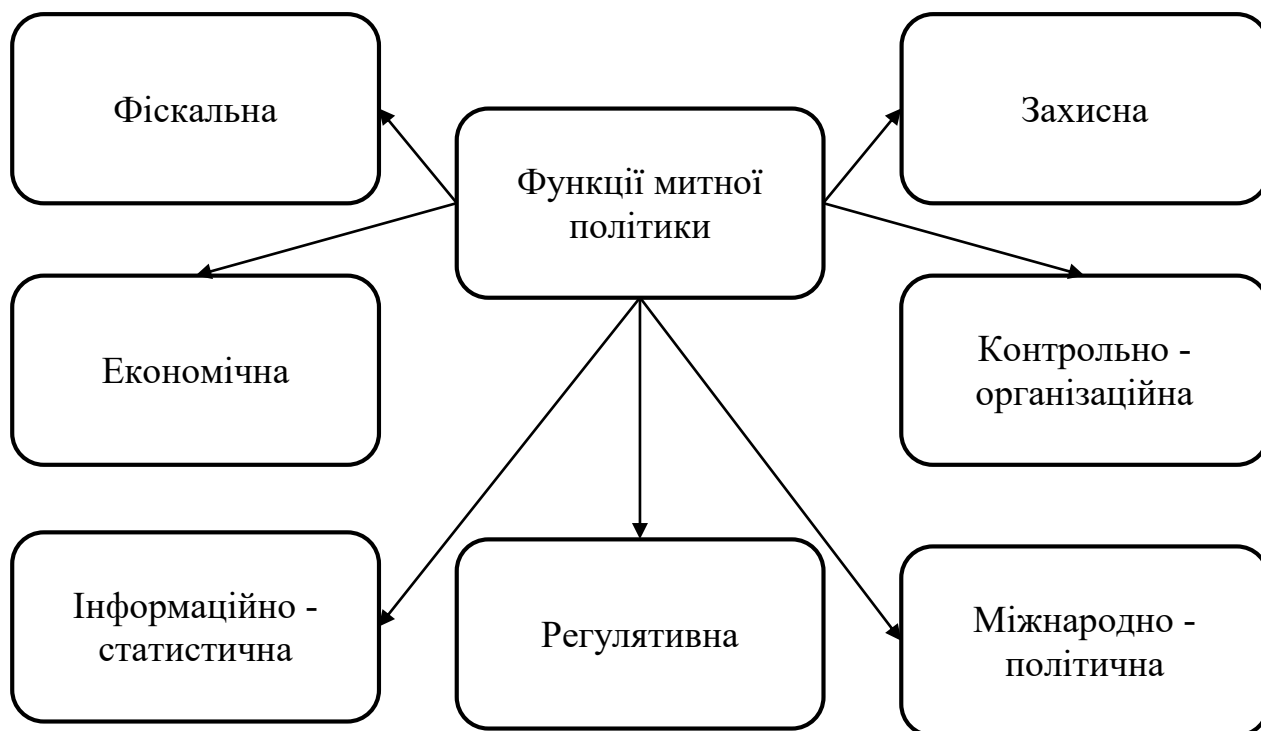

Рисунок 1.1 – Основні функції митної політики

Джерело: розроблено авторкою на основі [1]

Економічна функція митної політики полягає у забезпеченні ефективної захисної та регулюючої діяльності зовнішньоекономічних зв'язків країни. Ця функція спрямована на забезпечення конкурентоспроможності внутрішнього ринку, захисту вітчизняних виробників від дешевих імпорتنих товарів та стимулювання експорту.

Інформаційно-статистична функція полягає в зборі, аналізі та систематизації інформації про зовнішньоекономічні зв'язки країни, обсяги та напрямки зовнішньої торгівлі, створенні статистичних баз даних для планування та аналізу.

Регулятивна функція – регулювання торгівлі, зокрема для захисту вітчизняних товаровиробників від іноземної конкуренції, стимулювання імпорту та експорту. Регулятивна функція показує, що митна політика може використовуватися для регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Це означає, що митна політика повинна бути спрямована на досягнення таких цілей, як

стимулювання зовнішньоекономічної діяльності, захист вітчизняних товаровиробників від іноземної конкуренції, забезпечення національної безпеки країни та інших цілей.

Захисна функція – захист країни від контрабанди та інших порушень митних правил. Це означає, що митна політика повинна бути спрямована на запобігання контрабанді, іншим порушенням митних правил, а також на забезпечення відповідності товарів стандартам якості та безпеки.

Контрольно-організаційна функція передбачає моніторинг за переміщенням товарів через митний кордон, за іншими митними процедурами, встановленням правил та процедур ввезення та вивезення товарів, а також контроль за дотриманням митних правил.

Міжнародно-політична функція передбачає реалізацію зовнішньоекономічної політики країни через митну систему, сприяння міжнародному співробітництву та розвитку зовнішньоекономічних відносин з іншими країнами. Ця функція включає участь в міжнародних торговельних організаціях, встановлення міжнародних торговельних відносин та участь у вирішенні міжнародних торговельних спорів.

Таким чином, розгляд функцій митної політики дозволяє зрозуміти її роль та важливість для забезпечення економічного розвитку, безпеки країни та захисту прав споживачів.

Класичні форми митної політики – це ті форми митної політики, які склалися в епоху меркантилізму та протекціонізму. Вони характеризуються наступними принципами: експортоорієнтація - це пріоритет розвитку експорту над імпортом; захист вітчизняного виробництва від іноземної конкуренції, тобто використання мита та інших важелів для підвищення цін на імпортні товари та зниження цін на вітчизняні товари; збільшення бюджетних доходів. Основні форми митної політики можна розділити на політику протекціонізму та вільної торгівлі [1, с. 59].

Протекціонізм – це митна політика, яка спрямована на захист вітчизняного виробництва від іноземної конкуренції. Для цього використовуються різні заходи, такі як:

1. Завищені ставки ввізного мита. Мито – це податки, які сплачуються при ввезенні товарів в країну. Завищені ставки мита роблять імпорتنі товари дорожчими, що робить їх менш конкурентоспроможними на внутрішньому ринку.

2. Нетарифні обмеження. Нетарифні обмеження – це заходи, які не є митами, але також обмежують імпорт. Наприклад, це можуть бути квоти (обмеження на кількість імпортованих товарів), ембарго (повна заборона на імпорт) або адміністративні обмеження (наприклад, вимоги до сертифікації товарів).

3. Державна підтримка експорту. Держава може надавати підтримку експортерам, наприклад, субсидії, кредити або податкові пільги. Це дозволяє експортерам конкурувати з іноземними виробниками на зовнішніх ринках [1, с.60].

Мета протекціонізму – захист вітчизняного виробництва та створення умов для його розвитку.

Політика вільної торгівлі, або політика лібералізму в торгівлі, передбачає створення умов для вільного руху товарів та послуг між країнами без штучних обмежень, таких як мита, квоти або інші торговельні бар'єри.

Політика вільної торгівлі ґрунтується на принципах економічного лібералізму, які регламентують, що вільний ринок, необмежений державним втручанням, здатний самостійно регулювати економіку та сприяти загальному економічному зростанню. Ця політика покликана забезпечити прозорість та справедливість у міжнародній торгівлі, сприяти розвитку підприємництва та створенню нових робочих місць, а також забезпечити доступ до різноманітних товарів та послуг для споживачів.

Мета політики вільної торгівлі – забезпечити максимальну ефективність світової економіки. Вона передбачає створення рівних умов для національних та іноземних товарів, зменшення ставок імпортного мита та ліквідацію нетарифних обмежень.

Для ефективної реалізації митної політики держава виокремлює певні цілі. Щоб краще розуміти значення митної політики у сфері державного митного права необхідно детально розглянути цілі, які виокремлює Співак І.В. [14] у своїй роботі «Митне право». Важливим завданням, якого повинна досягти держава при здійсненні митної політики – це забезпечити найефективніше використання інструментів митного контролю та митного регулювання обігу товарів в межах митної території України [14]. Ця мета передбачає впровадження ефективних митних процедур та методів контролю, які дозволять забезпечити дотримання митних правил і запобігти незаконним перевезенням товарів.

Наступною ціллю митної політики є стимул для розвитку та покращення національної економіки. Тобто це передбачає створення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності, яка сприятиме розвитку виробництва, торгівлі та інвестицій. Важливим кроком є також інтеграція країни у світову економіку шляхом впровадження міжнародних стандартів та процедур у митній сфері, що дозволить Україні краще інтегруватися до Європейського союзу.

Наступна ціль, яку переслідує державна митна політика – це збільшення доходів Державного бюджету, що можливе шляхом покращення адміністрування митних платежів. При цьому збільшення обсягів експорту та зменшення обсягів імпорту позитивно вплине на платіжний баланс країни та зміцнить торговельний баланс.

Ще одним важливим завданням реалізації митної політики є зміцнення торгово-політичних позицій України [14]. Розширення культурних і інформаційних обмінів між Україною і зарубіжними країнами, контактів між людьми сприяє розвитку міжнародних відносин України в культурній та інформаційній сферах, що сприятиме більшому взаєморозумінню між народами.

Останньою ціллю, що відокремлює Співак І.В., є захист безпеки як державної, так і громадської, у тому числі захист прав громадян. Це передбачає запобігання контрабанді зброї, наркотиків та інших товарів, які можуть становити загрозу для державної та громадської безпеки. Під цим розуміється захист прав та інтересів громадян, підприємств та організацій, а також культурної та історичної

спадщини України від незаконних дій, які можуть бути здійснені з використанням міжнародної торгівлі.

Вивчення рівнів митної політики є важливим для розуміння того, як регулюється міжнародна торгівля. Гащицький О.А. [16] у своїй роботі «Трансформація митної політики України в умовах лібералізації міжнародної торгівлі» виділяє чотири таких рівні: державний, міжнародний, наддержавний та глобальний. Вони взаємопов'язані між собою.

Державний рівень митної політики є основним. Він визначається національним законодавством і спрямований на захист економічних інтересів держави, створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності та запобігання контрабанді та іншим порушенням митних правил.

Міжнародний рівень митної політики регламентується міжнародними договорами, учасником яких є держава. Міжнародні договори, які регулюють митну політику, мають пріоритет перед національним законодавством.

Наддержавний рівень митної політики визначається наддержавними організаціями, такими як Європейський союз або Світова організація торгівлі. Наддержавні організації можуть встановлювати єдині правила і стандарти для митних процедур, що застосовуються в державах-членах.

Глобальний рівень митної політики визначається тенденціями, що відбуваються у світовій економіці. Наприклад, розвиток міжнародної торгівлі та глобалізація вимагають від держав гармонізації своїх митних систем.

Структуру та зміст митної політики можна визначити за допомогою основних понять, що вона включає:

- митні процедури;
- митний тариф;
- нетарифні заходи;
- митна статистика;
- митний контроль;
- митне оформлення;
- митні операції.

Обов'язковим фактором реалізації митної політики в державі є ефективність функціонування механізму митно-тарифного регулювання. Митний тариф є одним із основних інструментів митно-тарифного регулювання, яке є одним із основних напрямів митної політики України. Митний тариф – це система ставок мита, які застосовуються до товарів, що переміщуються через митний кордон України. Ставки мита можуть бути відмінними для різних товарів і можуть змінюватися залежно від цілей митної політики України.

У період суспільних викликів – війни, наслідків коронакризи та інших потрясінь митно-тарифне регулювання є одним з основних чинників забезпечення митної політики України. Саме через нього митні органи та інші органи державної влади можуть швидко приймати рішення, щоб врегульовувати ситуацію у державі. Митно-тарифне регулювання в Україні також має значний вплив на економіку, зовнішню торгівлю та загальну фінансову стійкість країни.

Митні тарифи можуть бути застосовані для захисту від недобросовісної конкуренції, у тому числі у вигляді проведення заходів антидемпінгу. Цей вид регулювання митної політики може бути використаний для стимулювання окремих секторів економіки, наприклад, шляхом надання переваг та пільгових умов для імпорту товарів, необхідних для розвитку конкретних галузей. Також митні тарифи визначають рівень оподаткування на імпортні товари, що впливає на обсяги зовнішньої торгівлі країни. Це дозволяє регулювати баланс зовнішньої торгівлі та забезпечувати стабільність платіжного балансу.

Митний контроль в митній політиці є однією з ключових складових і відіграє важливу роль у забезпеченні безпеки країни, контролюючи переміщення товарів через кордон. Це важливо для запобігання контрабанди, незаконної торгівлі зброєю та наркотиками, терористичних загроз і незаконної міграції. Контроль сприяє розвитку внутрішнього виробництва та підтримує конкурентоспроможність вітчизняних виробників, що є важливим при здійсненні митної політики.

Митний контроль сприяє дотриманню умов міжнародних торговельних угод та угод про вільну торгівлю. Також ним визначаються митні обов'язки та ставки оподаткування на імпортні товари, що є джерелом доходів для держави.

Основними принципами митної політики України є [10, 14]:

- 1) єдність митної політики як складової зовнішньої політики України;
- 2) єдність державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та контролю за її здійсненням;
- 3) єдність тарифної політики України;
- 4) єдність політики експортно-імпортного контролю;
- 5) єдність митної території України;
- 6) гармонізація та уніфікація митної діяльності України із загальноприйнятими в міжнародній практиці нормами і стандартами;
- 7) захист державою прав та законних інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності;
- 8) юридична рівність та недискримінація, виключення невиправданого втручання держави у зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів.

Варто зауважити, що основа реалізації митної політики, її принципи, форми, рівні та функції затверджені на законодавчому рівні.

Державна митна політика є інструментом, який може використовуватися державою для досягнення своїх економічних цілей. Ефективне державне управління митною політикою є ключовим фактором для того, щоб цей важіль впливу був ефективним [17].

При розгляді питання реалізації державної митної політики важливо не лише розуміти її теоретичні основи, а й вивчати, як вона реалізується на практиці. Митна політика є одним з елементів системи державного управління зовнішньоекономічною діяльністю. Вона визначає, якими методами та способами уповноважені органи регулюють міжнародний товарообмін. Таким чином, державна митна політика є не лише теоретичною категорією, а й практичним інструментом, який впливає на розвиток зовнішньоекономічної діяльності (рис. 1.2).

Слід зазначити, що державна управлінська діяльність повинна відповідати певним критеріям. Перший критерій – це наявність безпосереднього відношення держави до цієї діяльності. Це означає, що країна повинна мати інтерес до цієї

діяльності і прагнути її регулювати. Другий критерій – це неухильний і послідовний вплив держави на цю діяльність. Це означає, що країна не допускає порушень правил і норм у цій сфері. У контексті проведення митної політики ці критерії проявляються таким чином: держава встановлює єдині правила для переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон і здійснює митний контроль, щоб забезпечити дотримання встановлених правил [17].

Рисунок 1.2 – Роль митної політики України при державному управлінні зовнішньоекономічною діяльністю

Джерело: розроблено авторкою на основі [17]

Таким чином, митна політика є формою державного впливу на відносини, які виникають в процесі переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон.

Останнім часом митну політику, як й інші галузі, спіткали такі суспільні потрясіння як військові дії на сході України та анексія АР Крим, пандемія COVID-

19 та економічна криза, що виникла внаслідок цього, повномасштабне вторгнення росії на територію України. Кожен з цих чинників мав безумовний вплив на митну політику нашої держави.

Митна політика в умовах пандемії COVID-19 набула особливого значення, оскільки вона вплинула на забезпечення безпеки громадян, здійснення міжнародної торгівлі, медичної допомоги та економічного розвитку країни. Основні аспекти та особливості реалізації митної політики в умовах пандемії включають: медичні та гуманітарні поставки, захист внутрішнього ринку, сприяння економіці, міжнародну співпрацю та захист прав митних працівників.

Митна політика за умов COVID-19 була спрямована на забезпечення швидкого та безпечного митного оформлення медичних та гуманітарних вантажів, таких як маски, захисний одяг, медичне обладнання та ліки, що є критично важливими для боротьби з пандемією та надання допомоги постраждалим. При цьому митна політика завжди зосереджена на захисті внутрішнього ринку від неконтрольованого ввезення низькоякісних медичних товарів або фальшивих ліків, що може загрожувати здоров'ю громадян і також незаконному вивезенню медичних товарів за кордон.

Обмежувальні умови при пандемії створили потребу в посиленні міжнародної співпраці в сфері митної політики для забезпечення координації між країнами та міжнародними організаціями з метою ефективного управління переміщенням товарів та послуг. Митна політика також була спрямована на захист митних працівників від можливого зараження COVID-19, включаючи введення відповідних заходів безпеки на митних постах.

В умовах воєнного стану митна політика стає важливим інструментом для захисту національних інтересів, забезпечення безпеки держави та розвитку економіки. Особливості реалізації митної політики у воєнний період включають:

1. Забезпечення безпеки та контролю. Основною метою митної політики в умовах повномасштабного вторгнення рф є забезпечення безпеки країни шляхом контролю за переміщенням товарів через митний кордон. Це включає

удосконалення митних процедур, посилення митного контролю та запровадження додаткових заходів безпеки.

2. Економічну стабільність. Митна політика в умовах війни спрямована на забезпечення економічної стабільності країни шляхом регулювання зовнішньої торгівлі, контролю за ввезенням та вивезенням товарів, а також захисту внутрішнього ринку від дестабілізуючого впливу зовнішніх факторів.

3. Підтримку обороноздатності. Митна політика також зосереджена на забезпеченні необхідних ресурсів для оборони країни, включаючи контроль за експортом та імпортом товарів, які можуть бути важливими для військової промисловості або для забезпечення військових потреб.

4. Міжнародну співпрацю. Умови війни можуть вимагати інтенсивної міжнародної співпраці в сфері митної політики, зокрема у взаємодії з міжнародними партнерами для забезпечення міжнародної безпеки та економічної стабільності.

5. Гуманітарну допомогу. Митна політика в умовах війни може також включати спеціальні заходи щодо митного оформлення гуманітарної допомоги, у тому числі гуманітарних вантажів.

У цілому митна політика в умовах війни в Україні спрямована на забезпечення безпеки та стабільності країни, захист її економіки та ресурсів, а також на співпрацю з міжнародними партнерами для досягнення спільних цілей.

1.2. Нормативно-правове забезпечення здійснення митної політики в Україні

Деякі вітчизняні науковці виділяють чотири рівні нормативно-правової бази, що регламентує митну політику України [16].

Перший рівень – конституційний рівень. Це тому, що найбільш загальні принципи і цілі митної політики держави визначаються Конституцією України. Зокрема, основний нормативний акт держави встановлює, що митна політика України є частиною зовнішньоекономічної політики України і спрямована на: забезпечення захисту економічних інтересів України; створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності та запобігання контрабанді та іншим порушенням митних правил.

Другий рівень – законодавчий. Бо, як вже зазначалось раніше, основним законодавчим актом, що регулює митну політику України, є Митний кодекс України, що встановлює порядок ввезення, вивезення та транзиту товарів через митну територію України, визначає обсяги митних платежів та порядок їх сплати, встановлює процедури митного контролю та митного оформлення.

Третій рівень – підзаконний. На цьому рівні митну політику України регулюють інші нормативно-правові акти, зокрема: Закони України; Укази Президента України та інші джерела права, що деталізують Положення Митного кодексу України та регулюють окремі питання митної справи.

Четвертий рівень – міжнародний. Митна політика України також визначається міжнародними договорами, що підписав уряд нашої держави. Міжнародні договори, які регулюють митну політику, мають пріоритет перед національним законодавством.

Отже, митна політика в Україні регламентується Конституцією України, Митним кодексом України, Податковим кодексом України, Законами України, Указами Президента України, Постановами Кабінету Міністрів України, Наказами Міністерства фінансів України, міжнародними договорами, іншими нормативно-правовими актами державного та регіонального рівня (рис. 1.3).

Конституція України [7] закріплює принципи митної політики України, що зумовлюють: заборону митного обмежувального режиму, який не відповідає міжнародним зобов'язанням України; заборону незаконного ввезення на митну територію України або вивезення з неї товарів, транспортних засобів, культурних

цінностей, а також інших предметів, що охороняються законом; заборону вивезення з України національного багатства.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює митну політику в Україні, є Митний кодекс України [3]. Він визначає засади організації та здійснення митної справи в Україні, регламентує економічні, організаційні, правові, кадрові та соціальні відносини, пов'язані з переміщенням товарів через митний кордон України. Відповідно до Митного кодексу України, державна митна політика являє собою систему правил і заходів, які держава застосовує для регулювання переміщення товарів через митний кордон. Вона спрямована на захист митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захист внутрішнього ринку, розвиток економіки України та її інтеграцію до світової економіки.

Рисунок 1.3 – Нормативно-правове забезпечення митної політики в Україні

Джерело: розроблено авторкою

Важливими нормативно-правовими актами є Закони України, які регулюють митну політику, до них можна віднести: Закон України «Про

зовнішньоекономічну діяльність» [5]; Закон України «Про митний тариф України» [6]; Закон України «Про захист прав споживачів» [15] тощо.

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [5] регламентує багато аспектів зовнішньої торгівлі та митної справи України. Основні Положення цього Закону стосуються митної політики, митних процедур, контролю за переміщенням товарів через митний кордон, тарифної та нетарифної регуляції зовнішньої торгівлі. Закон визначає принципи формування та реалізації митної політики України, включаючи встановлення митних тарифів, митних пільг, відстрочок, а також інших митних заходів.

Закон України «Про митний тариф України» [6] є важливим правовим актом, який визначає базові принципи та правила встановлення митних ставок та їх застосування в Україні, спрямований на забезпечення ефективної митної політики та регулювання зовнішньоекономічних відносин країни.

Закон України «Про захист прав споживачів» [15] визначає права та обов'язки споживачів, а також порядок захисту їх прав, він має важливе значення для митної політики у контексті забезпечення якості та безпеки імпортованих товарів, які ввозяться на територію України.

Правовим підґрунтям зазначених Законів є акти Кабінету Міністрів України, які регламентують митну політику. До таких джерел митного права варто віднести Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України», Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану», Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну податкову службу України та Державну митну службу України» тощо.

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» має вагоме

значення для митної політики України, оскільки вона визначає порядок та правила класифікації товарів у зовнішньоекономічній діяльності, що впливає на ряд аспектів митної діяльності країни.

Постанову КМУ «Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану» має на меті встановлення спеціальних правил та процедур для митного оформлення товарів у період дії воєнного стану з метою забезпечення безпеки та контролю за переміщенням товарів через митний кордон України у складних умовах воєнного конфлікту. Митне оформлення є невід'ємною частиною митної політики.

Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Державну податкову службу України та Державну митну службу України» встановлює порядок організації та діяльності Державної митної та податкової служб України у сфері митної політики. Дана Постанова встановлює порядок управління митною справою в Україні, включаючи організацію та здійснення митного контролю на митних кордонах, визначення митних платежів та ведення статистики у зовнішній торгівлі. Постанова враховує міжнародні зобов'язання України у сфері митної політики та встановлює порядок виконання міжнародних договорів та угод у цій сфері. Зазначена Постанова є важливою для митної політики України, адже саме ДМСУ провадить реалізацію митної політики.

До Наказів Міністерства фінансів України, що регулюють митну політику можна віднести Наказ Міністерства фінансів України «Про деякі питання забезпечення сплати митних платежів», що визначає порядок сплати митних платежів, оскільки митні податки відіграють важливу роль у митній політиці, зокрема, як регулятор зовнішньої торгівлі, інструмент митної безпеки та джерело доходів Державного бюджету. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій за формою єдиного адміністративного документа» визначає порядок оформлення митної декларації, що є важливим у реалізації митної політики, так як митна декларація є обов'язковою формою заяви, яку подають суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності при переміщенні товарів через митний кордон, що дозволяє митниці контролювати

обсяги, характер та дотримання митних правил для забезпечення безпеки та виконання митних обов'язків. Також варто відзначити Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів», що визначає процедуру митного оформлення товарів, яка регулюється на засадах митної політики.

Слід зазначити, що у попередньому підрозділі було розглянуто принципи реалізації митної політики, які визначають різні науковці. Тому зараз перейдемо до законодавчого розкриття даних принципів.

Принцип єдності державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та контролю за її здійсненням закріплюється Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [5]. За цим Законом держава може самостійно встановлювати правила і заходи, які будуть застосовуватися до зовнішньоекономічної діяльності у межах своєї території.

Принцип єдності тарифної політики України нормативно забезпечується Законом України «Про Митний тариф України» [6]. Даним нормативно-правовим актом затверджуються ставки ввізного мита на товари, які ввозяться на митну територію України. Ставки мита систематизовані згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), яка заснована на Гармонізованій системі опису та кодування товарів. Це означає, що всі товари, які ввозяться на митну територію України, підлягають обкладенню ввізним митом за єдиними ставками, які встановлені митним тарифом України.

Принцип єдності митної території України базується на основі поняття «митних кордонів України», що закріплені Митним кодексом України [3]. У Ст. 9 МКУ зазначено, що Україна має єдину митну територію, яка включає в себе всю її сушу, територіальні води, внутрішні води, повітряний простір, а також території вільних митних зон, штучні острови, установки і споруди, створені у виключній (морській) економічній зоні України.

Принцип захисту державою прав та законних інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності нормативно зафіксований у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [5], а саме регламентується Ст. 2. Україна

гарантує рівні права та можливості для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, як вітчизняних, так і іноземних, на своїй території. Це означає, що всі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, незалежно від їхньої державної приналежності, мають право на рівні умови для ведення бізнесу в державі. Україна також гарантує захист інтересів своїх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами країни, тобто вона буде захищати права та інтереси своїх підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність у інших країнах. При цьому захист державних інтересів України як на її території, так і за її межами здійснюється лише відповідно до законів України, умов підписаних нею міжнародних договорів та норм міжнародного права.

Принцип юридичної рівності і недискримінації та виключення невинуватеного втручання держави у зовнішньоекономічну діяльність закріплюється в основному нормативно-правовому документі держави, у Конституції України [7]. У Ст. 42 даного документа зазначається про гарантування права для здійснення підприємницької діяльності кожному в правових межах.

Після початку повномасштабного вторгнення росії на територію незалежної та суверенної України 24 лютого 2022 року митна політика України зазнала значних змін. Державна митна служба України [8] прийняла ряд рішень, що були законодавчо затверджені постановами Кабінету Міністрів України.

Одразу ж в перший день вторгнення ДМСУ закрила усі пункти пропуску на кордоні з союзником росії - Республікою Білорусь за затвердила Розпорядження Кабінету Міністрів України №188-р від 26.02.2022 [18]. Згодом було прийнято ще одне важливе рішення, що, на думку авторки, мали прийняти ще після анексії Криму у 2014 році. Це рішення про заборону ввезення товарів російського походження на митну територію України, що закріплено у постанові КМУ №426 [19].

Після оголошення від такого шоку митні органи почали приймати рішення для підтримання економічного стану держави. Були проведені зміни в митних структурах та процедурах, зокрема, для забезпечення кращого контролю над рухом товарів через кордон та управління митними пунктами. Найвагомішим фактором

було спрощення митного контролю, скорочення часу митного оформлення та скасування ряду митних платежів на необхідні товари.

Найважливішим кроком у перші дні війни було максимальне спрощення ввезення гуманітарної допомоги на територію України [21]. У період воєнного стану гуманітарна допомога ввозиться в Україну без дотримання стандартних митних процедур, що були законодавчо закріплені до війни.

У період від 1 квітня 2022 року до 1 липня 2022 року були внесені зміни до Податкового Кодексу України [4], за якими відбулось звільнення від оподаткування ввезення транспортних засобів, відмінили і сплату акцизного податку, і податку на додану вартість, і мито [22]. Цей процес зібрав багато негативних відгуків, так як, на думку авторки КБР, не був правильно врегульований, тому багато людей скористались цим задля власної вигоди та подальшого перепродажу автомобілів, чим спричинили значні недонадходження до Державного бюджету України. Ці зміни були внесені першочергово для допомоги забезпечення Збройних Сил України у транспорті і підтримки вітчизняного бізнесу, який на початку вторгнення віддав частину своїх автомобілів на оборону держави.

У лютому 2023 року Уряд України прийняв важливі рішення в сфері митного оподаткування, які мали значний вплив на забезпечення Збройних Сил України в умовах війни. Зокрема, було прийнято рішення звільнити від оподаткування ПДВ безпілотні літальні апарати, коліматорні приціли та прилади нічного бачення. Ці кроки мали на меті сприяти підтримці та зміцненню обороноздатності країни в умовах війни, надаючи Збройним Силам України доступ до сучасного військового обладнання та технологій, які допомагають у веденні військових операцій. А 10 жовтня 2023 року Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова, що спрощує імпорт сировини для виробництва боєприпасів та товарів воєнного призначення.

Як відомо, Україна є одним з найбільших експортерів зерна у світі. Після того, як росія розпочала війну на території України, внаслідок чого морські порти були заблоковані, необхідно було знайти альтернативні шляхи постачання зерна.

Сусідні країни, такі як Польща, Угорщина, Румунія, допомагали сприяти експорту зерна. Але це спричинило демпінг в їхніх країнах, від чого страждав вітчизняний виробник та дестабілізувався європейський ринок. 9 квітня 2023 року Польща заборонила імпорту зернової продукції з України, 16 квітня до цього приєдналась Угорщина, 17 квітня - Словаччина, а 1 травня 2023 року Туреччина ввела мито на імпорту ячменю та пшениці в розмірі 130% [23].

Отже, митна політика має значущі наслідки для економіки та безпеки країни. Умови війни можуть призвести до складних змін у економіці та структурі зовнішньої торгівлі, що може мати серйозні наслідки для національної економіки та безпеки держави. Війна може також призвести до змін у попиті на товари та послуги, зменшенні виробництва, скороченні державних витрат на оборону, гуманітарну допомогу та реконструкцію. У цьому контексті митна політика може стати інструментом для підтримки тих галузей економіки, які мають стратегічне значення для держави, а також для забезпечення безпеки національного ринку [21].

Важливим кроком, якій здійснила Україна під час воєнного стану – це подача заявки до Європейського союзу. 14 грудня 2023 року розпочались переговори Європейської ради щодо вступу України до ЄС. На фоні цих подій Україна зобов'язана гармонізовувати митну політику згідно з вимогами ЄС. Відповідно до змін Митного кодексу України [3] 7 листопада 2023 року змінились умови митного оформлення та митного контролю, що є невід'ємною частиною митної політики, для виконання «Плану гармонізації митного законодавства України до митного законодавства». 16 січня 2024 року Кабінет Міністрів зареєстрував у Верховній Раді проєкт Закону № 10411 «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких Положень Митного кодексу Європейського Союзу». Відповідно до цього проєкту термінологія Митного кодексу України має бути відповідною до законодавства ЄС, а також покращити критерії надання авторизацій, враховуючи потребу у виправленні неточностей у формулюваннях після початку розгляду заяв про надання дозволів на застосування спрощених процедур.

РОЗДІЛ 2.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА ПОТРЯСІНЬ

2.1. Індикатори ефективності реалізації митної політики

Історичний досвід розвинених країн світу підтверджує, що митна політика відіграє ключову роль у високоефективній організації суспільства, зокрема, у функціонуванні його економіки. Шляхом вирішення різноманітних завдань, митна політика стає важливим інструментом для забезпечення рівноваги та створення сприятливих умов для розвитку держав та регіонів. Україна, у свою чергу, має вирішувати не лише ці завдання, але й використовувати митну політику як значущий чинник для проведення ринкових реформ.

Індекс ефективності митної політики в Україні є важливим інструментом для оцінки та вимірювання результативності митної системи країни. Важливість цього індексу визначається декількома ключовими аспектами. Індекс дозволяє оцінити, наскільки ефективно функціонує митна система в країні. Це важливо для визначення сильних та слабких сторін системи, а також для виявлення можливостей покращень. Він є інструментом для моніторингу результатів реформ та впроваджених поліпшень в митній галузі. Відслідковування змін в індексі може вказувати на успіх чи потребу в додаткових заходах для вдосконалення системи. Високий рівень ефективності митної політики є важливим сигналом для іноземних інвесторів. Інвестори шукають країни з ефективним та надійним митним регулюванням для здійснення безпечних та вигідних інвестицій.

Наразі, індекс ефективності митної політики України залишається одним з найнижчих у світі. Результати розрахунку даного індикатора проведені Гащицьким О. А. у роботі «Трансформація митної політики України в умовах лібералізації міжнародної торгівлі» [24], вони систематизовані у таблицю авторкою

КБР (табл.2.1). З Україною було порівняно як і розвинені країни, так і країни, що розвиваються: Німеччина, США, Грузія, Литва, Польща, Словаччина, Туреччина, Китай. Саме країни з різним рівнем розвитку економіки допомагають визначити рівень розвитку економіки України.

Таблиця 2.1 – Індикатори ефективності митної політики України та економічно розвинутих країн світу (країн, що розвиваються) у 2020-2021 роках

<i>Індекси/ Країни</i>	Україна	Німе ччин а	США	Грузія	Литва	Польща	Словаччина	Туреччина	Китай
Індекс свободи торгівлі	1,14	1,17	1,15	1,19	1,17	1,17	1,17	1,14	0,95
Доступ до ринків	1,11	0,87	0,97	1,26	0,92	0,88	0,86	1,03	0,9
Ефективність митного адміністру- вання	0,63	1,19	1,27	1,10	1,04	0,93	1,14	0,88	1,02
Ефективність імпоротно- експортних процедур	0,86	1,35	1,29	1,18	1,2	1,19	0,98	1,10	1,20
Прозорість прикордон- ної адміністрації	0,60	1,27	1,20	0,93	0,95	0,97	0,90	0,78	0,82
Індекс ефективності митної політики	0,87	1,17	1,18	1,13	1,06	1,03	1,01	0,99	0,98
Місце в рейтингу (125 країн)	77	32	39	33	42	52	58	60	62

Джерело: складено авторкою на основі [24]

З табл. 2.1 видно, що індекс ефективності митної політики в Україні становить 0,87, що є найнижчим значенням серед розглянутих провідних країн світу. Цей індекс є складовою загальної оцінки ефективності митної системи та її здатності забезпечити контроль, регулювання та підтримку економічної активності. Існує декілька причин, чому індекс ефективності митної політики в Україні є найнижчим серед вищезазначених країни: зокрема, це – корупція на

українській Митниці, що призводить до затримок у оформленні товарів, необ'єктивного застосування правил та несправедливої конкуренції. Вітчизняні митні пункти пропуску часто мають недостатню пропускну спроможність та не оснащені сучасними технологіями, а митні правила в Україні часто складні, непрозорі та схильні до змін, що ускладнює імпорту та експорту товарів.

Одним з найважливіших факторів, за якими найчастіше оцінюють ефективність митної політики України є фіскальна складова. Митна політика в Україні має значний вплив на фінансовий стан держави та функціонування її економіки. Одним з ключових аспектів оцінки митної політики є її фіскальна ефективність, яка визначається збором митних платежів та їх внеском до Державного бюджету. Оцінка цієї ефективності має велике значення з ряду причин.

По-перше, фіскальна ефективність митної політики безпосередньо впливає на фінансову стабільність держави. Збільшення доходів від митних платежів сприяє збалансованості бюджету, допомагає покривати витрати держави та забезпечує ресурси для реалізації соціальних та економічних програм. Це особливо важливо у періоди економічних криз або нестабільності, коли державі потрібні додаткові фінансові ресурси для стабілізації ситуації та підтримки економіки. А особливо важливим це є зараз – під час повномасштабної війни в Україні.

По-друге, оцінка фіскальної ефективності митної політики дозволяє виявляти можливості для оптимізації митних процедур та покращення збору митних платежів. Шляхом аналізу митних доходів та їх джерел можна визначити слабкі місця в системі митного контролю та забезпечити їх вдосконалення. Це дозволяє зменшити втрати, пов'язані з контрабандою, шахрайством та іншими порушеннями митних правил і збільшити загальний обсяг надходжень від митних платежів.

Нарешті, оцінка фіскальної ефективності митної політики в Україні допомагає підвищувати довіру бізнесу та інвесторів до держави. Ефективна митна політика, яка забезпечує справедливі та прозорі умови для міжнародної торгівлі, стимулює інвестиції та сприяє розвитку бізнесу. Це важливо для залучення

зарубіжних інвесторів та підтримки внутрішніх підприємств, що сприяє економічному зростанню та створенню нових робочих місць.

Як вже зазначалось, фіскальна складова митної політики спрямована на максимізацію надходжень до Державного бюджету від митних податків та інших платежів, адже це одне із найважливіших джерел доходів для багатьох країн. Тому доцільно розглянути динаміку надходжень митних платежів до Державного бюджету України та їх питому вагу у податкових надходженнях. Відповідно до Митного кодексу України [3], а саме до Ст. 4 п. 27, до митних податків відносять мито, податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів та акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів.

Мито в Україні відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової стійкості Державного бюджету, захисті внутрішнього ринку та регулюванні зовнішньоекономічних відносин. Як видно на рис. 2.1, значні коливання у розрізі надходжень мита до Державного бюджету України спостерігаються на межі потрясіння кризою пандемії у 2020 році та повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році. У 2021 році Україна досить швидко оговталась від пандемії та надходження від стягнення мита до бюджету почали набирати обертів, навіть більших, ніж у доковідний період. Так, надходження від даного податку у 2021 році збільшились на 7,7 млрд грн відносно 2020 року. Порівнюючи результати останніх років, слід зазначити, що вже у 2023 році Україна повернула рівень надходжень від мита до Державного бюджету на рівень довоєнного періоду, це було спричинено відміною пільг та поверненням сплати мита для певних категорій товарів, такі як пальне, транспортні засоби тощо.

ПДВ з ввезених підакцизних товарів є одним із вагомих джерел доходів для Державного бюджету. ПДВ стимулює легальний обіг товарів, оскільки тільки легальні підприємства можуть отримати повернення ПДВ за вартістю власних витрат. Надходження від податку на додану вартість з ввезених на митну територію товарів протягом 2018-2020 років зберігали тенденцію спаду, проте у 2021 році збільшились на 106,6 млрд грн (рис. 2.2). У 2022 році рівень надходжень до Державного бюджету від податку на додану вартість із ввезених товарів досяг

найнижчого рівня за досліджуваний період. Це спричинено падінням обсягу імпорту та експорту товарів через війну в Україні, а також закриттям повітряного простору і блокуванням портів, оскільки через порти йшла одна з найбільших частин товарообігу.

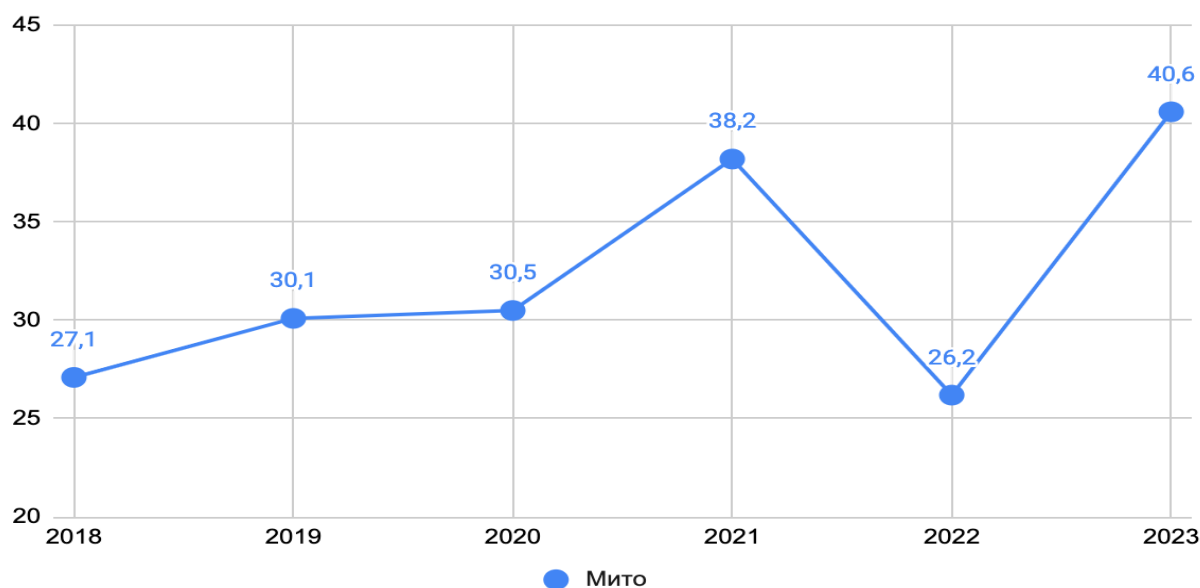

Рисунок 2.1 – Динаміка надходжень мита до Державного бюджету України за 2018-2023 рр., млрд грн

Джерело: розраховано авторкою на основі [28,29]

Митні пільги також мали вагомий вплив на рівень даного показника. У 2023 році після налагодження транспортних шляхів залізницею та автомобільними шляхами, відміни ряду пільг та покращення товарообігу рівень надходжень ПДВ із ввезених товарів майже досяг довоєнного рівня та склав 366,158 млрд грн.

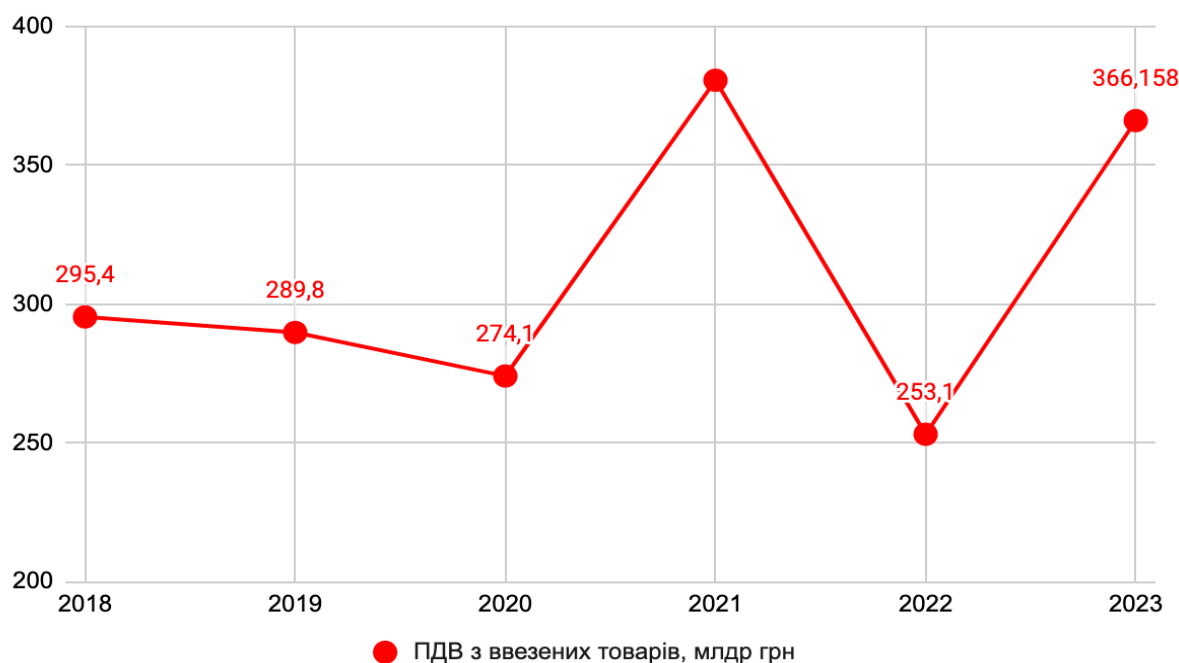

Рисунок 2.2 – Динаміка надходжень ПДВ з ввезених товарів, млрд грн до Державного бюджету України за 2018-2023 рр., млрд грн.

Джерело: розраховано авторкою на основі [28,29]

Надходження від акцизного податку до Державного бюджету України зазнали спаду через кризу внаслідок пандемії. Проте вже у 2021 році вони також збільшились на 21,8 млрд грн (рис. 2.3). Встановлення акцизного податку сприяє заохоченню легального обігу підакцизних товарів, що сприяє боротьбі з контрабандою та нелегальними каналами збуту. Високий рівень акцизного податку може зменшити споживання підакцизних товарів (наприклад, алкоголю або тютюнових виробів), що позитивно впливає на здоров'я нації та знижує соціальні витрати. Як і у випадку з митом та ПДВ із ввезених товарів, акцизний податок у 2022 році досяг рекордного мінімуму. Акцизний податок на нафтопродукти у 2022 році був зменшений до 0%, а також скасований на ввезення транспортних засобів, що стало вагомим у рівні надходжень акцизного податку із ввезених товарів. Вже наприкінці 2022 року дані пільги відмінили, тому у 2023 році динаміка почала набувати тенденції зростання.

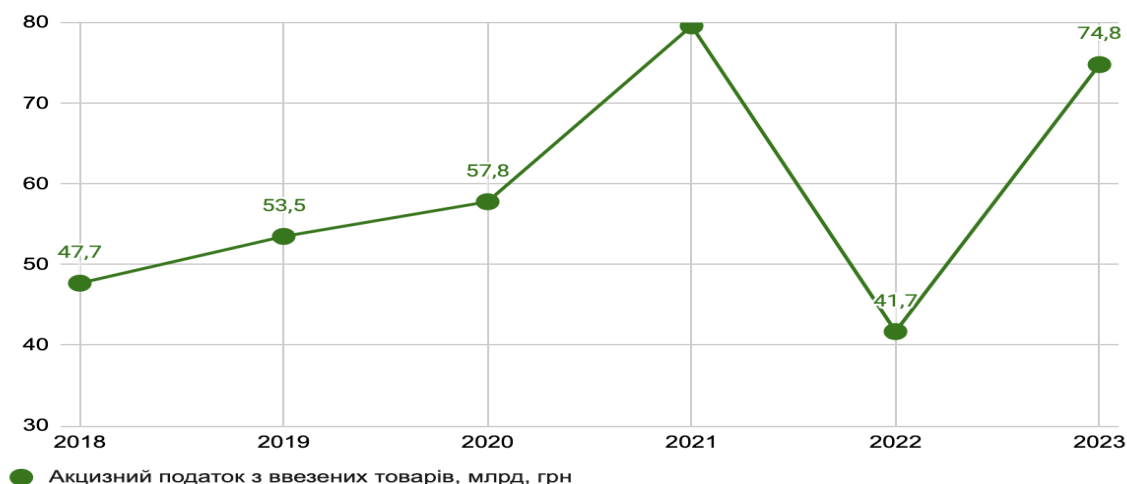

Рисунок 2.3 – Динаміка надходжень акцизного податку з ввезених товарів до Державного бюджету України у 2018-2023 рр., млрд грн

Джерело: розраховано авторкою на основі [28,29]

Дана тенденція росту у 2021 році була неабияким потужним кроком до подальшого стрімкого зростання надходжень від всіх митних платежів до Державного бюджету України. Проте на початку 2022 року перед Україною постав новий суспільний виклик – повномасштабне вторгнення росії на територію суверенної держави, внаслідок чого – різкий удар за всіма показниками доходів. Закриття кордонів, повітряного простору, блокування портів, спрощення митних процедур, відміна митних платежів на певні категорії товарів, що вводила держава для стабілізації ситуації, призвели до різкого падіння надходжень мита, ПДВ та акцизного податку з ввезених товарів на територію України, що видно на рисунках вище. Але навіть попри зазначені фактори впливу Україна у 2023 році змогла значно збільшити обсяг податкових надходжень від митних платежів до Державного бюджету. У певній мірі це спричинено курсовою різницею, так як на початку 2021 року за даними Національного банку України курс долара був у межах 28 грн, а курс євро – 34 грн., а протягом 2023 року курс долара був зафіксований на межі 36,569 грн і в кінці року досяг позначки 38 грн., а курс євро коливався в межах 38-41 грн за 1 євро. Так як звіти надходжень Державної казначейської служби України [29] подаються у гривневому еквіваленті, то авторка КБР вважає, що курсова різниця мала вплив на зміну надходжень від митних податків. Безумовно, що іншим фактором збільшення надходжень митних платежів

до Державного бюджету України у 2023 році, як вже зазначалось, є відміна ряду митних пільг, які були введені на початку війни та налагодження транспортних шляхів з Європою і часткове відновлення руху зерна морським шляхом.

Рівень митних платежів відображає ефективність митної політики країни. Через митну систему держава може регулювати введення товарів на свій ринок, захищати внутрішню промисловість та розвивати зовнішню торгівлю відповідно до своїх стратегічних цілей.

Визначення питомої ваги митних платежів у податкових надходженнях та у доходах Державного бюджету є важливим для розуміння фінансової стабільності країни та її економічного розвитку. Як видно з рис. 2.4, до повномасштабного вторгнення питома вага митних платежів, а саме: мита, податку на додану вартість з ввезених на митну територію України товарів та акцизного податку з ввезених товарів, коливалась в межах 33-40%, а їх питома вага у податкових надходженнях сягала майже 50%. Проте війна внесла вагомі корективи і частка митних платежів у доходах Державного бюджету України у 2022-2023 роках зменшилась до 18-19%, це було зумовлено низкою факторів, що були описані вище. Рівень митних податків може служити індикатором економічної активності країни. Збільшення обсягів митних платежів часто вказує на зростання зовнішньої торгівлі та імпортно-експортних операцій, що свідчить про життєздатність економіки та її здатність залучати іноземні інвестиції, що простежується у 2018-2021 роках або ж зворотній ефект, який проявився під час воєнного стану.

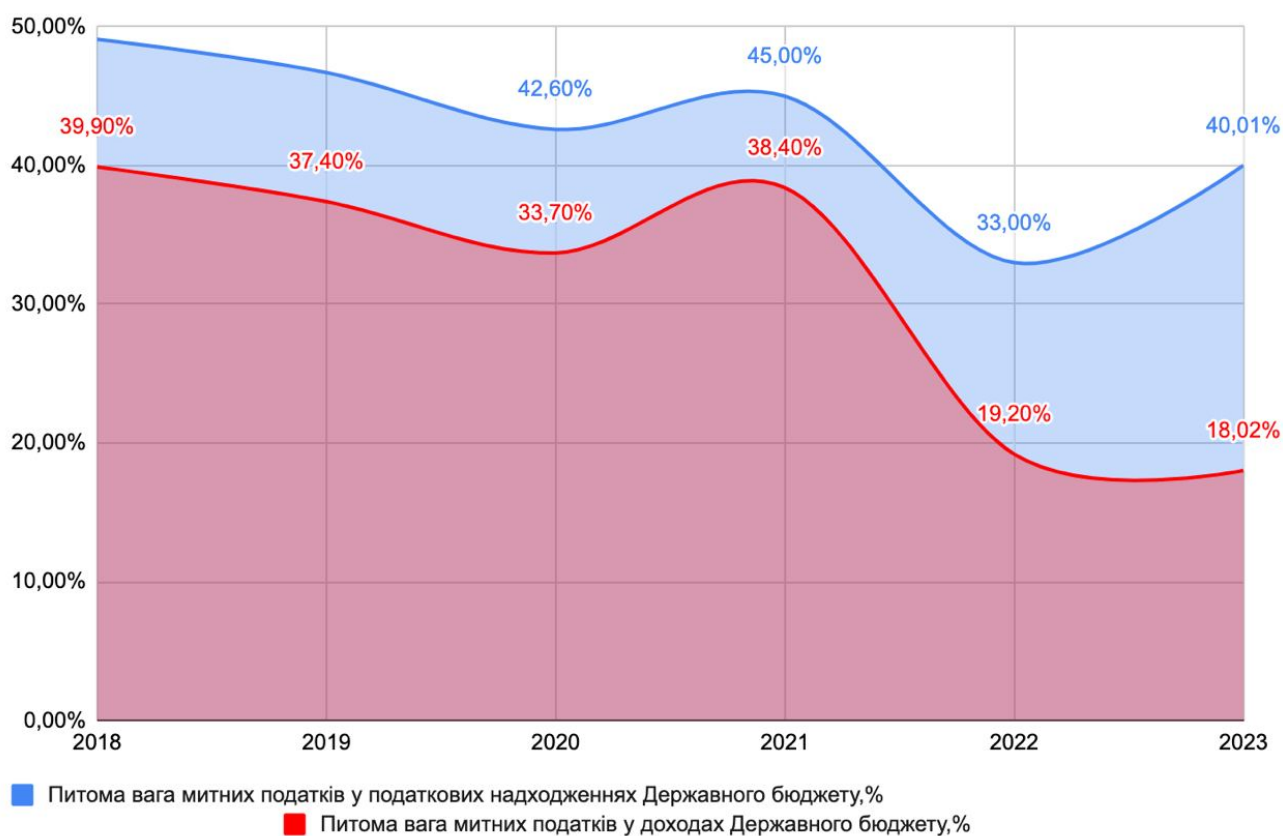

Рисунок 2.4 – Питома вага митних податків у доходах Державного бюджету України на у його податкових надходженнях у 2018-2023 рр., млрд грн

Джерело: розраховано авторкою на основі [28,29]

Зміна величини митних податків може впливати на споживчі ціни та конкурентоспроможність внутрішнього ринку. Важливо збалансувати тарифне регулювання таким чином, щоб забезпечити ефективне використання митних імпортерських платежів без негативного впливу на споживчі ціни та внутрішню економіку.

Митна політика має значний вплив на економіку та безпеку країни, проте воєнний стан спричиняє суттєві зміни у цих сферах. Війна також може призвести до зміни попиту на товари та послуги, зменшення виробництва, збільшення державних витрат на оборону, гуманітарну допомогу та реконструкцію. У такому контексті, митна політика може стати інструментом для підтримки стратегічно важливих галузей економіки та забезпечення безпеки національного ринку.

Крім того, митна політика може бути важливим інструментом для захисту державних інтересів та забезпечення національної безпеки. Умови війни можуть призвести до зміни геополітичної ситуації, торговельних партнерів та збільшення ризиків для національної безпеки. У такому випадку, митна політика стає важливим інструментом для захисту економіки та забезпечення безпеки національного ринку. Наприклад, митні бар'єри можуть бути введені для обмеження імпорту товарів, які становлять загрозу національній безпеці або для створення конкурентного середовища на ринку [21, с.100].

Ефективність проведення митної політики може бути належним чином визначена лише в рамках комплексного системного підходу, який передбачає розроблення конкретних теоретико-практичних підходів до ефективності державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Процеси, пов'язані з переміщенням товарів та транспортних засобів через митний кордон України, включаючи митне регулювання, контроль, оформлення, а також боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил мають вагомий вплив на митну політику України. А також важливим з точки зору визначення дієвості митної політики є ефективність митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі.

2.2. Роль митно-тарифного регулювання при здійсненні митної політики в Україні у період суспільних викликів та потрясінь

У період суспільних викликів та потрясінь роль митно-тарифного регулювання в реалізації митної політики України стає надзвичайно важливою і проявляється у наступному:

- захисті внутрішнього ринку. Митно-тарифне регулювання використовується для захисту внутрішнього ринку від негативного впливу

зовнішніх факторів, зокрема, для обмеження ввезення дешевої продукції, яка може конкурувати з місцевими виробниками під час кризи чи кризових періодів;

- стимулюванні експорту та імпорту стратегічних товарів. Уряд може встановлювати спеціальні митні тарифи для стимулювання експорту або імпорту товарів, які є стратегічно важливими для країни в умовах кризи або нестабільності;
- контролі над потоками товарів. Митно-тарифне регулювання може бути використане для контролю над потоками товарів, що ввозяться та вивозяться з країни з метою забезпечення безпеки, у тому числі для запобігання незаконному обігу товарів та контрабанді;
- створенні стабільних умов для інвестицій. Ефективне митно-тарифне регулювання допомагає створити стабільні умови для інвестицій, забезпечуючи прозорість та надійність умов торгівлі для іноземних компаній та інвесторів;
- підтримці економічного зростання. Використання митно-тарифного регулювання сприяє економічному зростанню та відновленню в умовах кризи та інших потрясінь.

У період воєнного стану роль митно-тарифного регулювання в митній політиці України стає визначальною. Завдяки ньому можна швидко реагувати на ситуацію, щоб полегшити ввезення необхідних товарів, гуманітарної допомоги та товарів військового значення.

Митно-тарифне регулювання є одним із найважливіших інструментів державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність. Тому для визначення його ролі в митній політиці варто розглянути динаміку показників зовнішньоекономічної діяльності, тобто імпорту, експорту, товарообігу, сальдо торговельного балансу. З рис. 2.5 можна побачити, що переломними моментами для зовнішньоекономічної діяльності держави стало потрясіння від пандемії COVID-19 у 2020 році та повномасштабне вторгнення рф 2022 року, яке у 2023 році продовжило давати негативний вплив. У 2021 році товарообіг склав найбільше значення, так як суспільство досить швидко почало оговтуватися від кризи 2020 року. Проте війна у 2022 році внесла свої корективи. Як видно на рис.2.5, найбільше постраждав експорт, так як всі кордони південного та східного напрямку були

закриті, порти перекриті російськими військовими, а повітряний простір повністю заблокований.

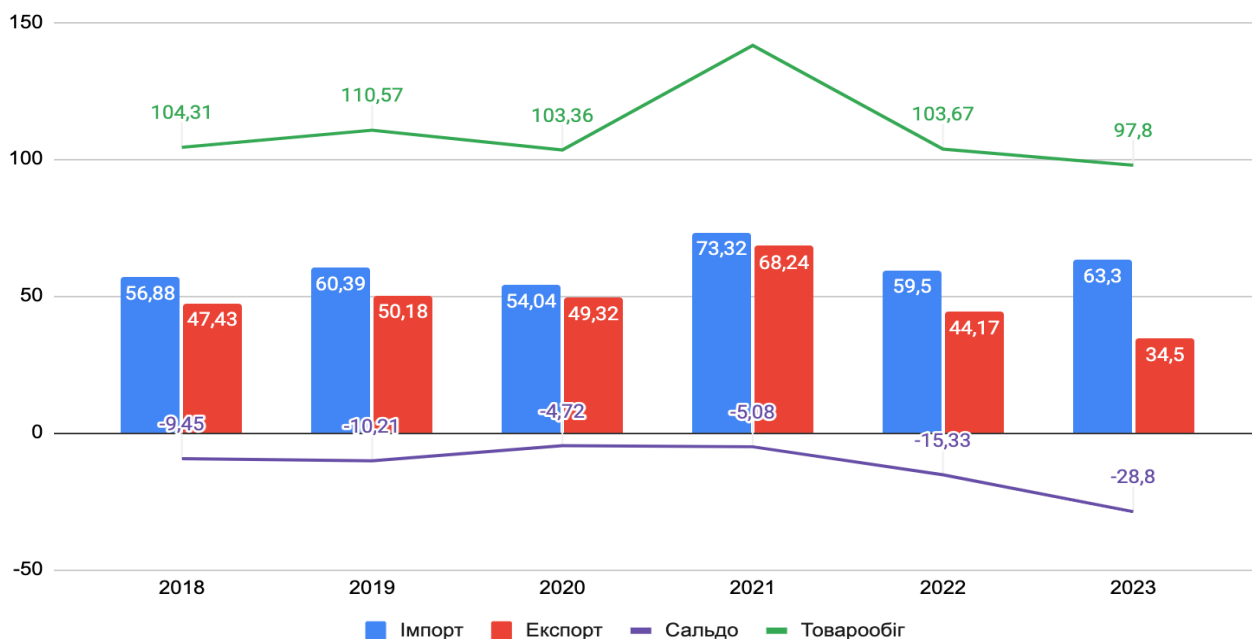

Рисунок 2.5 – Динаміка показників зовнішньої торгівлі України у 2018 - 2023 рр., млрд дол. США

Джерело: розраховано авторкою на основі [26,27]

Сальдо в зовнішньоекономічній діяльності – це різниця між експортом та імпортом товарів і послуг країни за певний період часу. Воно відображає баланс торгівлі держави з іншими країнами та визначає чи переважає експорт імпорту, що впливає на економічний розвиток країни. Як видно з рис. 2.5, в Україні сальдо завжди набуває від’ємного значення, тобто у нашу країну більше імпортується товарів, ніж експортується з неї. При цьому також спостерігається найнижче значення цього показника саме в кризовій ситуації 2020 та 2022 років.

До початку АТО, пандемії і воєнного стану Україна найбільше експортувала чорні метали, виробництво яких зосереджувалися на Донбасі, Придніпров’ї, Приазов’ї. Війна найбільше вразила ці території України, тому, як видно з рис. 2.6, експорт цієї групи товарів різко зменшився у період повномасштабного вторгнення. Для порівняння у 2021 році, коли значення показників зовнішньої торгівлі зберігали тенденцію до росту, то експорт чорних металів становив 13,96

млрд доларів США, а у 2022 році, коли розпочалась війна, – 4,64 млрд доларів США, що на 66% менше, ніж у 2021 році. Через те, що одна з найбільших часток експорту України припадає на зернові культури, що перевозяться морем, обсяг експорту різко знизився. Це зумовило необхідність пошуку нових шляхів перевезення залізничним та автомобільним транспортом, а також негативно впливали зриви зернових домовленостей з Туреччиною.

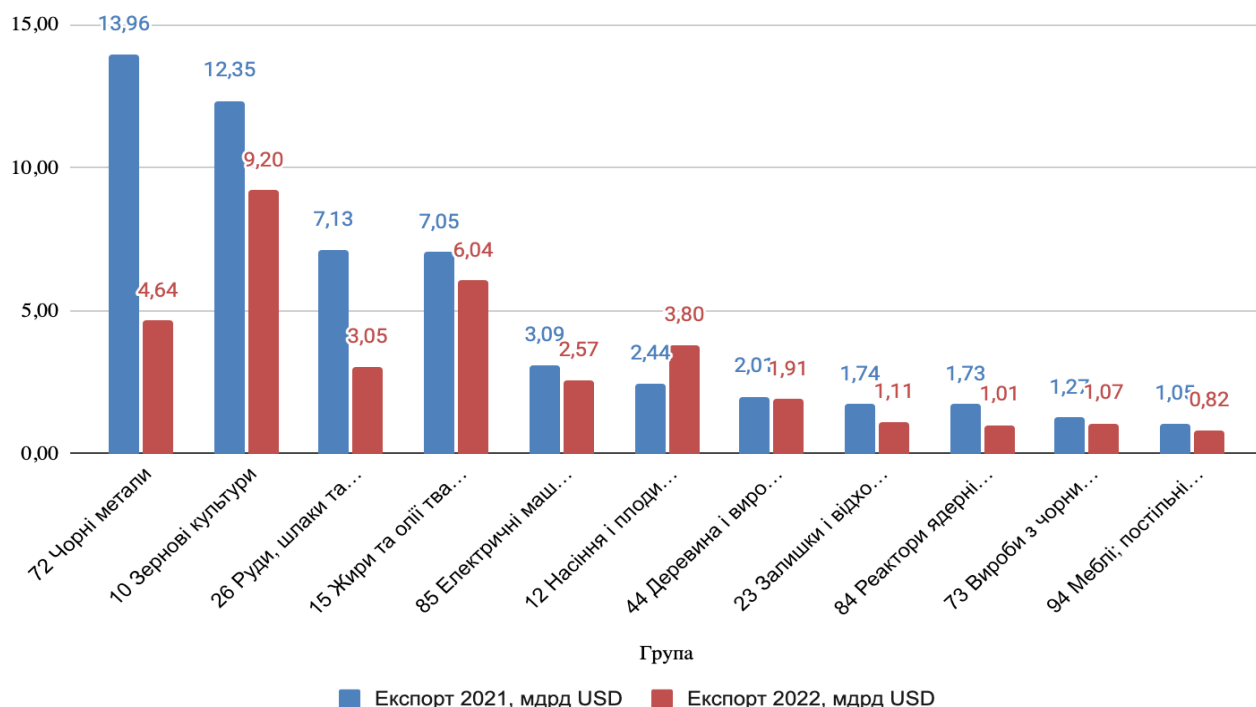

Рисунок 2.6 – Динаміка експорту основних груп товарів у 2021-2022 рр., млрд дол. США

Джерело: розраховано авторкою на основі [26,27]

Паливо, нафта та продукти її перегонки є основними товарами, що імпортує України. Як видно з рис. 2.7, ця товарна група єдина, що зберегла тенденцію росту у 2022 році порівняно з 2021 роком. Це спричинено тим, що з початку війни паливо було одним з найнеобхідніших товарів, як для використання з воєнній діяльності, так і у суспільній. У 2022 році було ввезено велику кількість автомобілів по режиму нульового розмитнення, що також вплинуло на кількість використання пального в Україні. Всі інші групи імпорту товарів зазнали тенденцію до зниження. Закриття кордонів та погіршення товарообігу, що було описано вище, мали вагомий вплив на дані показники.

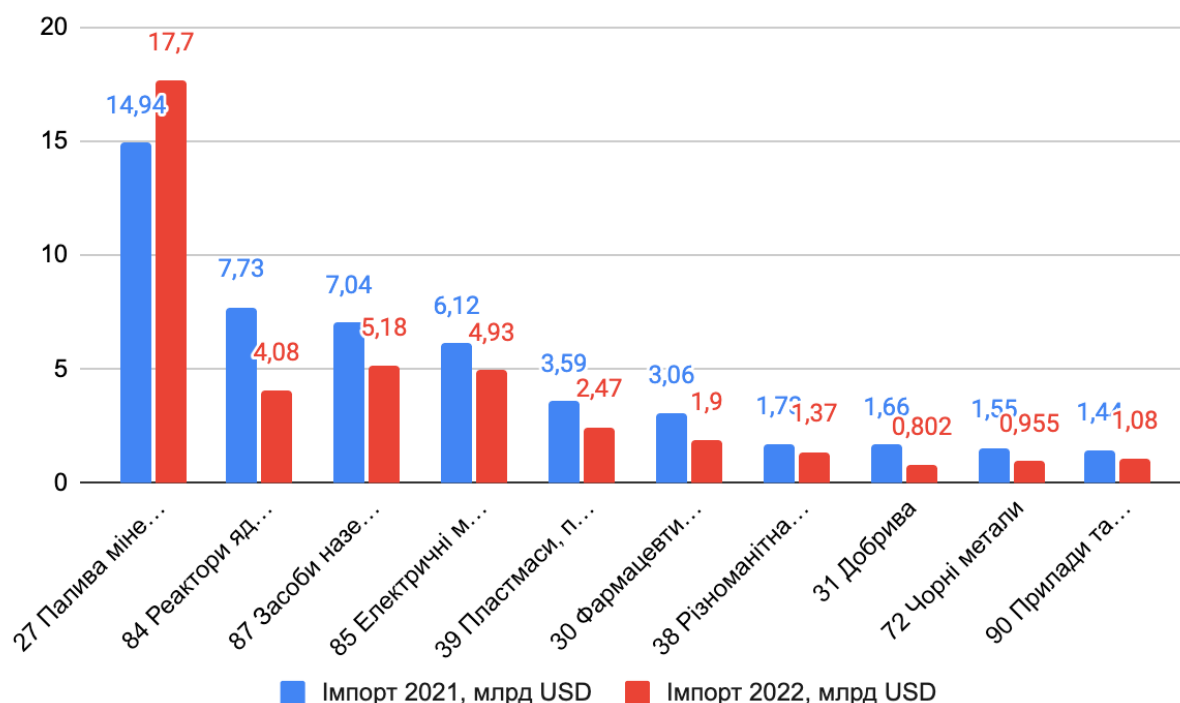

Рисунок 2.7 – Динаміка імпорту основних груп товарів у 2021 - 2022 рр., млрд дол. США

Джерело: розраховано авторкою на основі [26,27]

Оформлені митні декларації форми МД-2 є ключовим документом, що використовується при митно-тарифному оформленні товарів, що переміщуються через митний кордон України. Їх аналіз має важливе значення для здійснення митного контролю, що є невід’ємною частиною митної політики. Їх аналіз дозволяє вивчати зміни в обсягах зовнішньої торгівлі відносно різних митних режимів. Розглянемо два основні митні режими – експорту та імпорту й визначимо їхній взаємозв’язок у залежності від кількості оформлених митних декларацій (рис. 2.8).

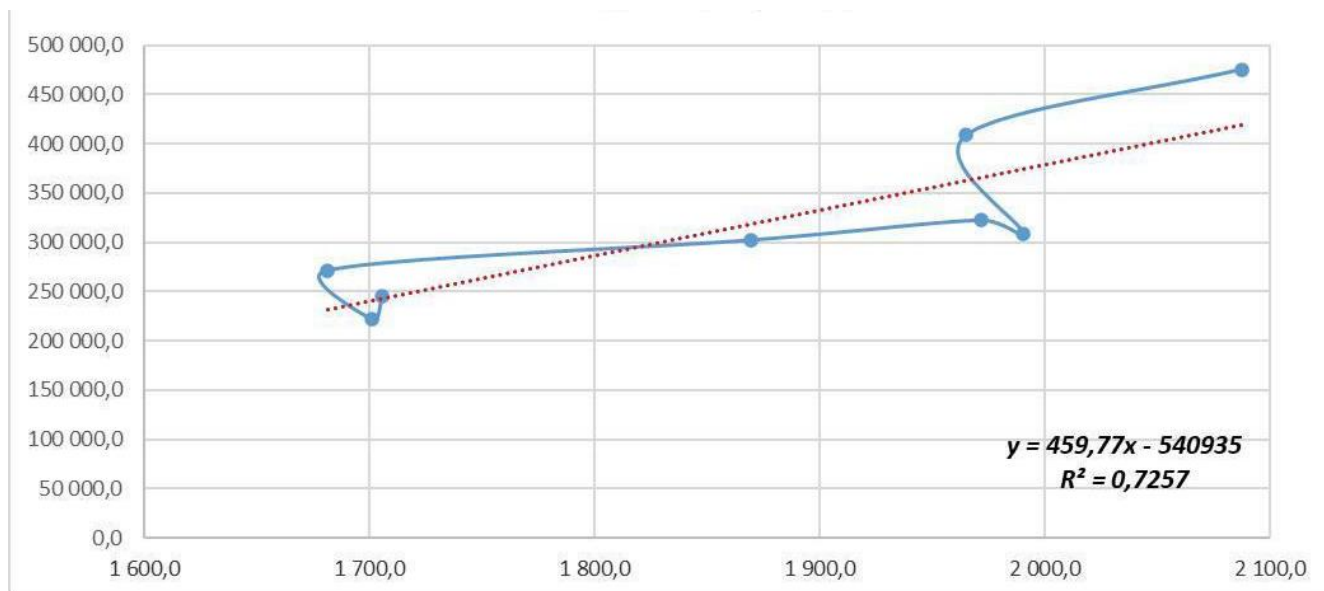

Рисунок 2.8 – Регресія залежності обсягу експорту товарів (тис. дол) від кількості декларацій МД-2 (тис. шт.) за 2015-2022 роки

Джерело: розраховано автором на основі [26,30]

Дана модель однофакторної регресії дозволяє проаналізувати взаємозалежність експорту товарів на основі кількості поданих декларацій МД-2. Коефіцієнт детермінації становить 0,7257, тому можна зазначити, що обсяг експорту залежить від кількості поданих декларацій форми МД-2 на 72,57%, а на 27,43% – від інших факторів. Схожа ситуація є і в режимі імпорту, де взаємозв'язок становить 78,5% (інші чинники – 21,5%), що відображено на рис. 2.8.

Згідно з даними рис. 2.8 та рис. 2.9 можна побачити різке коливання в обсягах експорту та імпорту у 2022 році, що пов'язаний з повномасштабним вторгненням росії на територію України.

Рівень ефективності митної політики безпосередньо залежить від ефективності контролю митної вартості при імпорті товарів, що на пряму пов'язано з її митно-тарифним регулюванням. Митна вартість використовується для розрахунку податків при ввезенні товарів на митну територію України. Існують дві основні проблеми, пов'язані з заниженням митної вартості. «Сірий» імпорт, коли суб'єкти підприємницької діяльності та фізичні особи занижують митну вартість для підвищення економічної привабливості імпорتنих операцій, отримання конкурентної переваги за рахунок більш низької ціни товару та додаткового

прибутку за рахунок економії на податках і «чорний» імпорт, коли товари потрапляють на територію України поза митним контролем (контрабанда) [32].

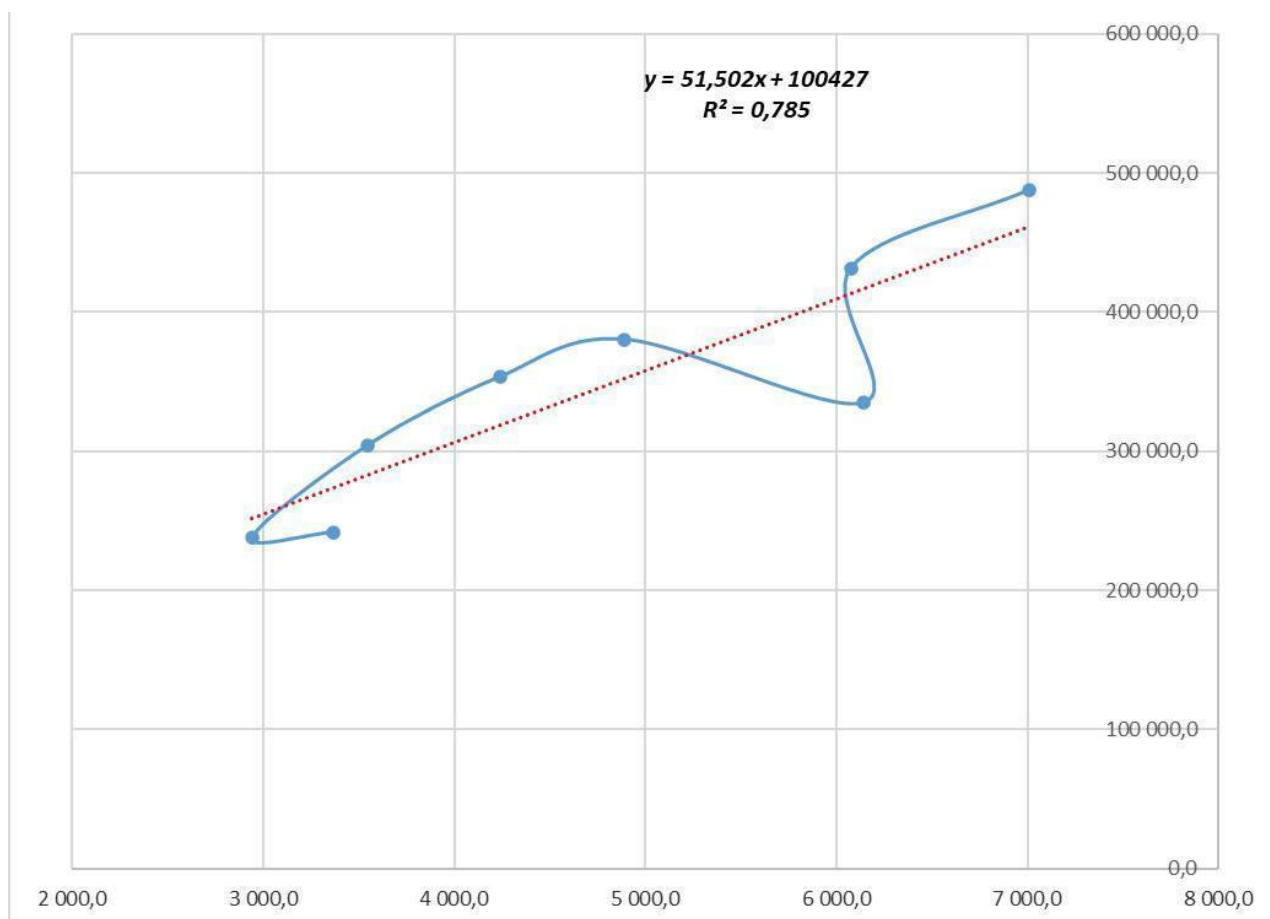

Рисунок 2.9 – Регресія залежності обсягу імпорту товарів (тис. дол) від кількості декларацій МД-2 (тис. шт.) за 2015-2022 роки

Джерело: розраховано авторкою на основі [26,30]

Ці проблеми негативно впливають на фіскальну ефективність митних податків, відповідно і на бюджетні надходження та чесну конкуренцію на ринку і митну політику в цілому. Обсяги контрабандних поставок в Україну в середньому складають \$10,6 млрд. на рік або 8,7 % ВВП [31]. Податкові втрати Державного бюджету України внаслідок існування контрабандних схем зображені на рис. 2.10. Варто зазначити, що офіційних даних відповідних показників після введення воєнного стану у відкритому доступі немає, тому аналіз був проведений за період 2016-2021 років.

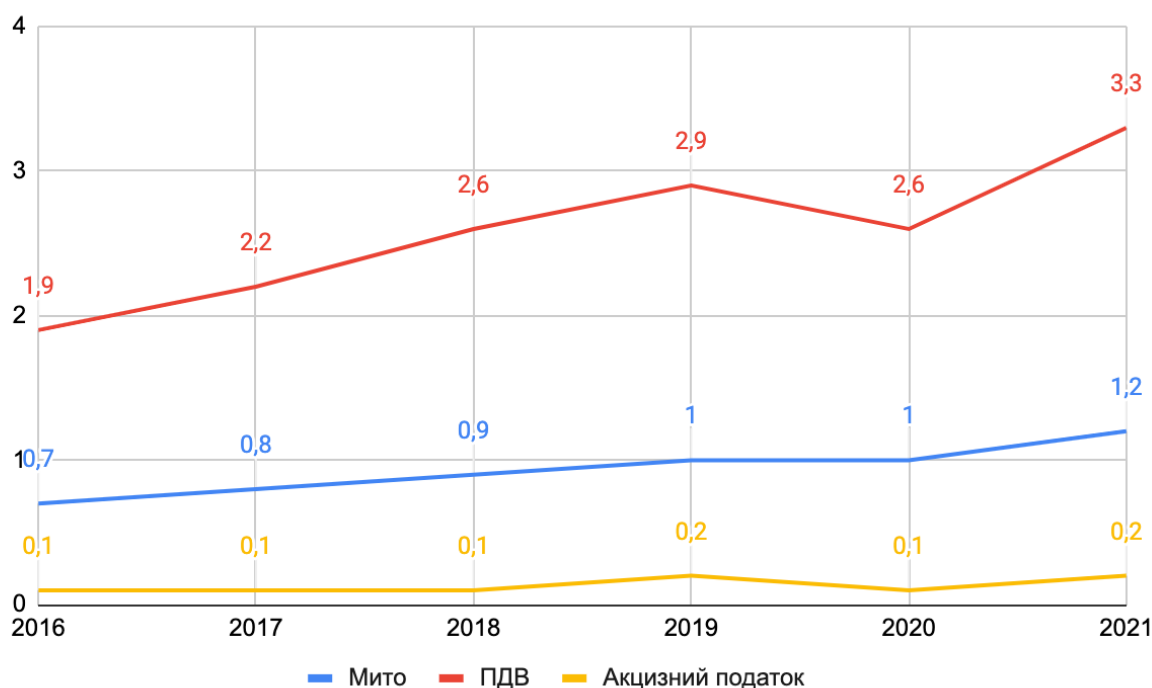

Рисунок 2.10 – Податкові втрати бюджету України внаслідок існування контрабандних схем, млрд. дол. США

Джерело: розраховано авторкою на основі [31,32]

Наслідком нелегального ввезення та вивезення продукції, окрім недоотримання великого обсягу надходжень митних платежів до бюджету, є зменшення попиту на вітчизняну продукцію, що призводить до ліквідації виробництв, зниження конкурентоспроможності українських підприємств на внутрішньому ринку і подальший відтік робочої сили закордон [32]. Обсяги контрабанди зростають з кожним роком, що видно на рис. 2.11.

Для ефективної реалізації митної політики потрібно використовувати різні інструменти та стратегії боротьби з контрабандою, так як за досліджуваний період (2016-2022 роки) рівень контрабанди в грошовому еквіваленті зріс на 2,6 млрд. дол США. Хоча у відсотковому значенні рівень контрабанди зменшився відносно ВВП на 2%, та все ж він залишається високим.

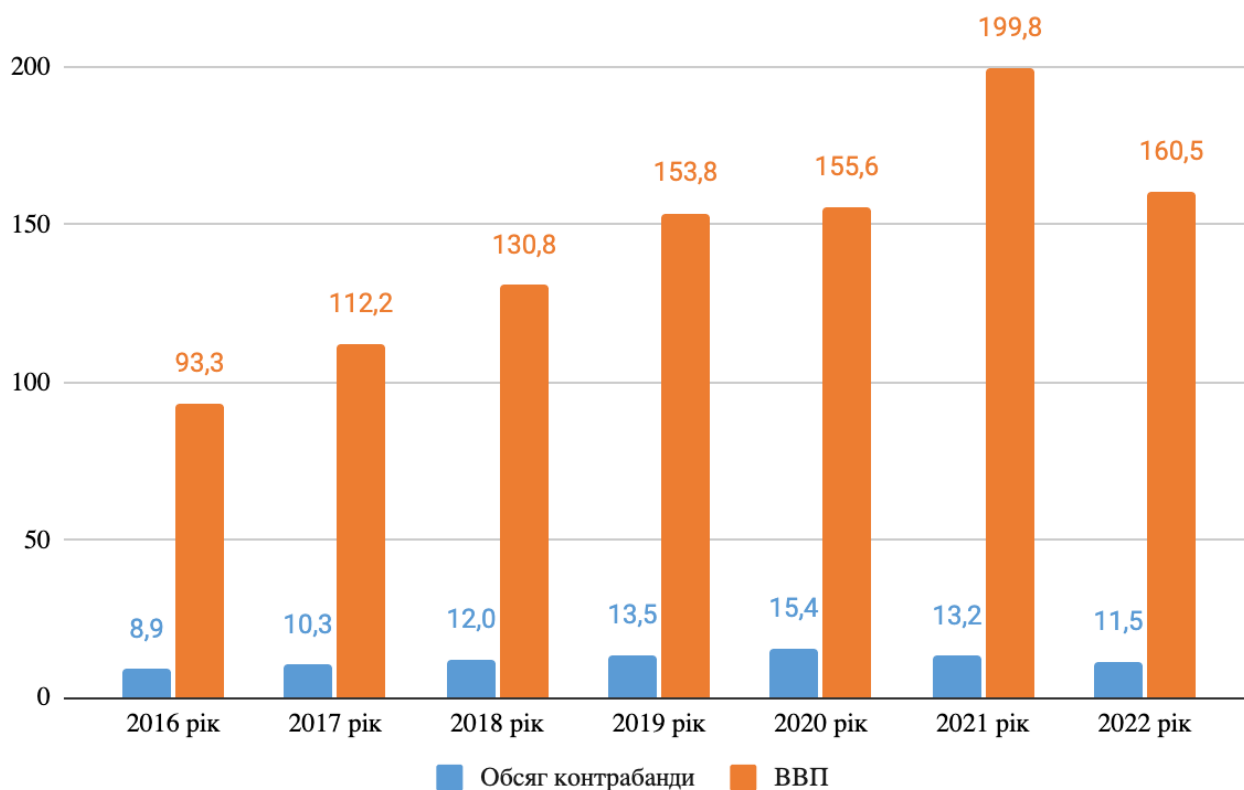

Рисунок 2.11 – Динаміка обсягів контрабанди в Україні відносно ВВП у 2016-2022 рр., млрд. дол. США

Джерело: розраховано авторкою на основі [31,32]

Отже, оцінка ефективності митної політики – це комплексне завдання, яке потребує аналізу різноманітних індикаторів. В умовах суспільних викликів та потрясінь даний вид політики потребує переосмислення. З одного боку, митна політика має забезпечувати економічну безпеку країни, захищати вітчизняний ринок та стимулювати розвиток пріоритетних галузей економіки. Для цього потрібно переглянути ставки митних податків. З іншого боку, необхідно мінімізувати вплив митної політики на зовнішню торгівлю та зробити її більш прозорою та передбачуваною для бізнесу. Одним з ключових викликів для митних органів є боротьба з контрабандою. Це не лише призводить до недоотримання бюджетних надходжень, але й створює недобросовісну конкуренцію для вітчизняних підприємств. Важливим напрямком подальшої роботи у даному напрямку є удосконалення митно-тарифного регулювання.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОВЕДЕННЯ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА ПОТЯСІНЬ

3.1. Проблеми митної політики України в умовах суспільних викликів і потрясінь та шляхи їх вирішення

Сучасний світ постійно зазнає суспільних викликів та потрясінь, які мають значний вплив на різні сфери життя країни, включаючи митну політику. Україна, як країна, що активно розвивається, стикається з рядом проблем у митній сфері, які потребують негайного вирішення. Митна політика України відіграє ключову роль у розвитку всіх сфер економіки країни. Її ефективне функціонування є необхідною умовою для покращення митної та податкової систем, що, у свою чергу, суттєво впливає на соціально-економічний розвиток держави.

Однак сучасна ситуація в Україні характеризується низкою викликів, таких як економічна криза, негативне сальдо торговельного балансу, зростання дефіциту бюджету, а також трансформація міжнародної торгівлі. Ці фактори зумовлюють зміну пріоритетів митного регулювання.

В умовах воєнного стану, спаду виробництва, посилення фінансової нестабільності та пандемії COVID-19 питання побудови ефективної митної політики набуває особливої актуальності. Це зумовлено тим, що саме стан митної політики є одним з ключових індикаторів фінансової стабільності держави [33].

Митна політика України на сучасному етапі розвитку стикається з низкою проблем, які мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. До об'єктивних чинників, що впливають на розвиток митної політики, належать [34]:

1. Закономірності та тенденції розвитку міжнародних зв'язків та взаємовідносин між суб'єктами. Глобалізація, зростання взаємозалежності країн,

поява нових форм міжнародної співпраці зумовлюють необхідність постійного вдосконалення митної політики з метою адаптації до нових реалій.

2. Тенденції, закономірності та умови соціально-економічного розвитку світової спільноти. Зміни в структурі світової економіки, поява нових технологій, зростання конкуренції на світових ринках потребують відповідних змін у митній політиці для забезпечення економічної безпеки та конкурентоспроможності країни.

Суб'єктивні чинники виникнення проблем митної політики України включають:

1. Недостатній рівень вдосконалення нормативно-правової бази. Застарілі або недосконалі Закони та підзаконні акти у сфері митного регулювання можуть створювати бар'єри для розвитку зовнішньої торгівлі та інвестування.

2. Неефективність роботи митних органів. Бюрократія, корупція, низький рівень кваліфікації працівників митних органів можуть призводити до затримок у оформленні митних декларацій, контрабанди та інших правопорушень.

3. Недостатнє фінансування митних органів. Це може призводити до дефіциту ресурсів для модернізації митної інфраструктури, впровадження нових технологій та підвищення кваліфікації працівників.

4. Низький рівень прозорості та підзвітності митних органів. Це може призводити до зловживань з боку митників та недовіри до них з боку бізнесу та громадян.

Політичні та економічні потрясіння, спричинені військовим конфліктом та пандемією COVID-19, негативно вплинули на стан митної політики України. Це зумовлює потребу в оновленні підходів до її реалізації з метою забезпечення фінансової безпеки та покращення економічної ситуації в країні.

Ключові кроки для досягнення цієї мети:

1. Стабілізація ситуації в країні, що є передумовою для довгострокового розвитку та реалізації будь-яких реформ. Важливим для її досягнення є:

а. завершення воєнних дій та встановлення миру, дозволить зосередити ресурси на економічному розвитку. На жаль, напряду на це вплинути

фінансисти і науковці не можуть, проте необхідно всіма силами допомогти перемогти у російсько-українській війні;

б. досягнення політичної стабільності та верховенства права, що створить сприятливий клімат для інвестицій та ведення бізнесу;

с. ефективне управління державними фінансами, що дозволить забезпечити фінансову стійкість країни та підтримку економіки.

2. Розвиток імпортозамінювальних виробництв з орієнтацією на експорт. Це зменшить залежність від імпорту та стимулює вітчизняне виробництво, одночасно забезпечуючи потреби внутрішнього ринку. Для цього необхідна:

а. підтримка виробників продукції, яка раніше імпортувалась може включати надання податкових пільг, субсидій та доступ до кредитів;

б. створення спеціальних економічних зон, що допоможе стимулювати інвестиції в нові виробництва та експортно орієнтовані підприємства.

3. Модернізація прикордонної інфраструктури. Швидке проходження митного кордону сприятиме економії часу та стимулюватиме зовнішню торгівлю. Це включає в себе:

а. розвиток інновацій та технологій, що дозволить вітчизняним виробникам випускати конкурентоспроможну продукцію на світовому ринку;

б. будівництво сучасних пунктів пропуску, що збільшить пропускну спроможність кордону та скоротить черги;

с. адаптація до вимог міжнародного законодавства електронних систем декларування та контролю, що автоматизує багато митних процедур та зробить їх більш прозорими.

4. Залучення інвестицій у експортний сектор, що розширить експортні можливості України та підвищить її конкурентоспроможність на світовому ринку. Для цього необхідне:

а. створення сприятливого інвестиційного клімату, що може включати надання податкових пільг, зниження бюрократичних бар'єрів та захист прав інвесторів;

б. розвиток маркетингових кампаній за кордоном, що «просуватиме» українські товари та послуги на світових ринках;

с. участь у міжнародних виставках та форумах, що допоможе вітчизняним підприємствам знайти нових партнерів та клієнтів.

5. Максимальна державна підтримка експорту. Гарантії, кредитування та страхування вивезених товарів з боку держави стимулюватимуть підприємців виводити свою продукцію на міжнародні ринки за рахунок:

а. надання експортних кредитів на пільгових умовах, що дозволить підприємствам отримати доступ до фінансування для експортних операцій.

б. страхування експортних ризиків захистить підприємства від втрат у разі форс-мажорних обставин;

с. надання інформаційної та консультаційної підтримки, що допоможе експортерам орієнтуватися на міжнародних ринках.

6. Аналіз конкурентних переваг України. Виявлення та використання сильних сторін української економіки в міжнародній торгівлі дасть можливість зосередитися на найбільш перспективних напрямках:

а. В Україні на високому рівні розвинене сільське господарство. Наша держава має родючі ґрунти та сприятливий клімат для вирощування різноманітних сільськогосподарських культур. Це дозволяє їй експортувати зерно, олію, м'ясо, молочні продукти та інші товари;

б. Україна має талановитих ІТ-фахівців та розвинену інфраструктуру. Тому вітчизняне програмне забезпечення, ІТ-послуги та інші продукти є важливими для світового ринку.

7. Інтеграція в європейські та світові економічні об'єднання. Це відкриє нові можливості для українського бізнесу та сприятиме його зростанню. Значні кроки у цьому напрямі уже зроблено, а саме:

а. підписана Асоціація з Європейським Союзом дає змогу Україні безмитно експортувати свою продукцію на ринок ЄС, який налічує понад 450 мільйонів людей. Україна вже зробила перші кроки до у цьому напрямі, проте

на шляху ще багато змін, які необхідно внести, щоб виконати вимоги вступу до даної організації;

б. участь у Світовій торговій організації дає Україні доступ до світових ринків та захищає її від недобросовісної конкуренції;

с. співпраця із західними країнами-сусідами дозволяє Україні розвивати регіональну торгівлю та інвестиції.

8. Підвищення професійної підготовки працівників Державної митної служби України. Це дозволить їм ефективно виконувати свої функції та забезпечувати якісний митний контроль за допомогою проведення:

а. навчальних тренінгів, семінарів та курсів підвищення кваліфікації, допоможуть їм «йти в ногу» з сучасними викликами та стандартами митного регулювання;

б. навчання за новими методами та технологіями митного контролю, що дозволить використовувати сучасні інструменти для боротьби з контрабандою та іншими правопорушеннями;

с. курсів іноземних мов, що покращить спілкування з іноземними громадянами та партнерами.

9. Вивчення досвіду розвинених країн. Аналіз кращих практик митного контролю, аудиту та регулювання дозволить Україні впроваджувати найефективніші методи роботи:

а. досвід країн Європейського Союзу дасть змогу запровадити європейські стандарти митного контролю та аудиту для входження в ЄС;

б. аналіз практики роботи митних органів США дозволить Україні використовувати передовий досвід США у сфері боротьби з контрабандою та іншими правопорушеннями;

с. співпраця з міжнародними організаціями допоможе Україні отримати доступ до експертної допомоги та кращих практик з питань митного регулювання.

Реалізація цих заходів дозволить Україні не лише подолати наслідки поточних викликів митної політики, але й створити міцне підґрунтя для стійкого економічного зростання та процвітання.

3.2. Перспективи розвитку митної політики України з урахуванням міжнародного досвіду

Митна політика України на сучасному етапі розвитку стикається з низкою викликів, пов'язаних з глобалізацією, зростанням взаємозалежності країн, появою нових форм міжнародної співпраці, змінами в структурі світової економіки, появою нових технологій та зростанням конкуренції на світових ринках.

Для подолання цих викликів та забезпечення ефективного функціонування митної системи України необхідно вдосконалювати її митну політику з урахуванням міжнародного досвіду.

Європейський Союз створив уніфіковану митну політику, що дозволяє ефективно управляти митними процедурами серед країн-членів та з країнами, які не є членами ЄС. Основні елементи митної політики ЄС включають: єдину митну територію, зовнішній митний тариф, єдині митні процедури та митний кодекс ЄС. Всі країни-члени ЄС складають єдину митну територію, де товари можуть вільно пересуватися без внутрішніх митних бар'єрів. Єдиний митний тариф застосовується до товарів, що ввозяться з-за меж ЄС. Єдині митні процедури є стандартизованими і спрощують торгівлю та зменшують час на оформлення митних документів. Митний кодекс ЄС виступає єдиним джерелом законодавства, яке регулює митну діяльність у всіх країнах-членах. Застосування цих принципів дозволило ЄС зменшити бюрократичні перепони та підвищити конкурентоспроможність європейських товарів на світовому ринку [35].

В європейських країнах приділяють значну увагу уніфікації та стандартизації митних правил і процедур взаємодії органів публічної адміністрації

з громадянами. Відзначається, що закріплення спільних принципів і стандартів у національному законодавстві сприяє зближенню національних систем європейських країн, забезпечуючи таким чином найповніше дотримання прав, свобод і інтересів громадян [36].

Сполучені Штати Америки мають одну з найбільш розвинених митних систем у світі, яка включає електронні системи, такі як Automated Commercial Environment (ACE), що дозволяють значно спростити та прискорити митні операції; співпрацю з бізнесом, наприклад програми, як-от Customs-Trade Partnership Against Terrorism (C-TPAT), спрямовані на підвищення безпеки міжнародної торгівлі шляхом співпраці між урядом та бізнесом; впровадження технологій, так як використання сучасних технологій, таких як рентгенівське сканування вантажів зменшує час на митне оформлення та підвищує ефективність контролю. Американський досвід показує, що інтеграція технологій та співпраця з бізнесом може значно покращити митні процедури та забезпечити економічну безпеку.

Митна політика в США реалізується Митно-прикордонною службою США, яка є агентством у складі Міністерства внутрішньої безпеки. Ця служба має широкий спектр повноважень, які в Україні часто належать до компетенції різних служб і державних органів. Це свідчить про багатогранність та різноплановість функцій цієї служби [34]. Тому можна зазначити, що комунікація відділів однієї структури проводиться краще, ніж взаємодія різних державних органів, як в Україні.

Китай, як одна з найбільших економік світу, реалізує власну митну політику, що включає індустріальні зони вільної торгівлі, бо створення зон вільної торгівлі (ЗВТ) дозволяє залучати іноземні інвестиції та сприяє розвитку експорту. Китай активно працює над спрощенням та автоматизацією митних процедур, що дозволяє зменшити час та витрати на митне оформлення. Китайська митна політика спрямована на захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції та контрабанди. Китайський досвід демонструє, що гнучка митна політика, орієнтована на підтримку експорту та залучення інвестицій, може стимулювати економічне зростання.

З 2003 р. Китай є членом СОТ з багатьма преференціями. На той час країна вважалась бідною, але хотіла розвиватися. Тому світове суспільство пішло назустріч. Китай максимально використав всі можливості і перетворився в одного з лідерів світової економіки [38]. Заходи, які здійснюються владою Китаю, дають ряд можливостей для маневру виробникам цієї країни, оскільки 93% китайських компаній, згідно з опитуванням Baker McKenzie [38] мають наміри скоригувати ланцюги поставок для того, щоб уникнути тарифних обмежень.

У Великобританії реалізацію митної політики здійснює Служба доходів і митниць (HMRC). HMRC не лише контролює митні питання, але й виконує завдання, які в Україні розподілені між кількома органами: розробка податкової стратегії (Міністерство фінансів), збір податків (Державна податкова служба), виплата соціальних допомог (Міністерство соціальної політики), забезпечення економічної, фіскальної та соціальної безпеки держави (Кабінет Міністрів). Це робить Службу доходів і митниць потужним інструментом державного управління, який сприяє ефективному функціонуванню фінансової та соціальної систем Великобританії [37].

Враховуючи міжнародний досвід, Україна може запровадити наступні кроки для вдосконалення своєї митної політики, що зображені на рисунку 3.1:

Інтеграція з ЄС	Створення та розвиток зон вільної торгівлі	Співпраця з бізнесом
	Міжнародний досвід	
Автоматизація процесів		Захист національних інтересів

Рисунок 3.1 – Шляхи впровадження міжнародного досвіду в митну політику України

Джерело: створено авторкою на основі [37]

1. Інтеграція з ЄС. Впровадження гармонізації митного законодавства з вимогами ЄС полегшить торгівлю та збільшить експорт до країн-членів ЄС. А гармонізація митних тарифів на товари, що імпортуються з ЄС, знизить торговельні бар'єри та сприятиме зростанню обсягів торгівлі.

2. Автоматизація процесів. Запровадження сучасних інформаційних технологій спростить та прискорить митні процедури, це зменшить корупційні ризики та покращить прозорість. Або ж, наприклад, автоматизовані системи аналізу ризиків допоможуть митникам визначати вантажі, які потребують ретельної перевірки, що прискорить обробку менш ризикових вантажів.

3. Зони вільної торгівлі. Створення та розвиток ЗВТ стимулюватиме іноземні інвестиції та експорт. Укладення угод з іншими країнами про створення ЗВТ дозволить знизити або усунути мита на товари, що імпортуються або експортуються між країнами-партнерами. Запровадження зон з пільговим митним та податковим режимом для підприємств, що розташовані в індустріальних парках, стимулює розвиток виробництва.

4. Співпраця з бізнесом. Залучення бізнесу до процесу реформування митної системи підвищить її ефективність та прозорість. Створення консультативного органу, до якого входять представники бізнесу, допоможе врахувати їхні пропозиції та покращити митні процедури, а регулярне проведення консультацій з бізнес-спільнотою щодо нових митних ініціатив та змін у законодавстві сприятиме відкритому діалогу та прийняттю більш збалансованих рішень.

5. Захист національних інтересів. Розробка механізмів для захисту внутрішнього ринку від контрабанди та недобросовісної конкуренції є дуже важливим фактором у сучасній митній політиці. Наприклад, впровадження сучасних технічних засобів контролю, таких, як сканери для перевірки вантажів, системи відеоспостереження та аналітичні програми для виявлення контрабанди. Також варто відмітити збільшення штрафів та посилення

відповідальності за порушення митних правил для запобігання контрабанді та недобросовісній конкуренції. Ще одним не менш важливим фактором є співпраця з митними органами інших країн для проведення спільних операцій та обміну інформацією щодо контрабандних схем.

Враховуючи те, що в Україні відсутній системний та цілісний підхід до реалізації митної політики, то доцільно в подальшому вдосконалювати нормативну-правову базу як ефективний інституціональний механізм регулювання митної системи, а саме: концептуального визначення складових митної безпеки та розробки механізму її забезпечення.

Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС українська митна система гармонізується з європейськими стандартами, що сприяє розширенню зовнішньоекономічних зв'язків та поглибленню співробітництва з країнами ЄС. Вдосконалення митної політики України з урахуванням міжнародного досвіду може стати ключовим фактором для економічного зростання та інтеграції у світову економіку. Використання найкращих практик ЄС, США, Великобританії та Китаю дозволить створити ефективну, прозору та конкурентоспроможну митну систему, яка сприятиме розвитку національної економіки.

Беручи до уваги високий рівень зовнішніх загроз для наших громадян, роботу правоохоронних та митних органів України, відповідальних за митну безпеку, слід зосередити саме на забезпеченні безпеки. Також необхідно розширити повноваження митних органів у сфері оперативно-розшукової діяльності та уніфікувати митне і кримінальне процесуальне законодавство України, щоб забезпечити дієві механізми для проведення митними органами оперативно-розшукових заходів щодо злочинів, ознаки яких можуть бути виявлені під час митного контролю [38].

Відповідно до світових тенденцій розвитку Митниці пріоритетними напрямками митної безпеки мають бути:

- удосконалення митно-тарифного та нетарифного регулювання як дієвого інструменту митної політики та забезпечення митної безпеки;

- забезпечення цілісності та повноти доходів Державного бюджету методом контролю за дотриманням митного законодавства України на основі методів пост-аудиту Митниці, а також за допомогою обміну інформацією з іншими країнами щодо комерційних операцій між державними органами всередині країни щодо збору податків;
- продовження лібералізації державної регуляторної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням економічних інтересів. Це включає використання податкових коштів для підтримки національних виробників, створення інституційної інфраструктури для стимулювання експорту та активізацію механізмів СОТ для захисту національної економіки;
- посилення митного контролю товарів, що перетинають митний кордон України з метою запобігання порушенням митних правил та ухилення від сплати податків шляхом покращення технічного оснащення пунктів пропуску.

Вітчизняна митна політика стоїть перед великими викликами та потребує системних реформ та модернізації для забезпечення національної безпеки, підтримки економічного зростання та підвищення інвестиційної привабливості країни. Важливо зосередитися на вирішенні існуючих проблем і розвитку митної системи з урахуванням кращих міжнародних практик. Тільки таким чином Україна зможе стати впевненим гравцем у глобальному економічному просторі.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження митної політики в умовах суспільних викликів і потрясінь можна зробити наступні висновки:

1. Митна політика – це система принципів, цілей та напрямів діяльності держави у сфері митної справи, спрямована на забезпечення економічних, соціальних та інших інтересів держави. Вона є системою, складається з різних рівнів, кожен з яких має свої особливості. Правові акти визначають загальні принципи і цілі митної політики України, а законодавство встановлює основний порядок її здійснення.

Митна політика в умовах війни в Україні спрямована на забезпечення безпеки та стабільності країни, захист її економіки та ресурсів, а також на співпрацю з міжнародними партнерами для досягнення спільних цілей.

2. Нормативно-правове забезпечення здійснення митної політики в Україні є комплексним і включає в себе конституційні, законодавчі, підзаконні та міжнародні акти. Митна політика України та її законодавче регламентування після повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року мала свої коригування та перетворення, орієнтовані на зміцнення економічної безпеки країни та забезпечення національних інтересів. До них можна віднести: спрощення ввезення гуманітарної допомоги на територію України, зниження ставок мита, акцизного податку та ПДВ на певні види товарів, численні угоди щодо експорту зернових культур, податкові пільги на пальне, спрощення порядку імпорту товарів військового призначення.

3. Оцінка фінансової ефективності митної політики є критично важливою для ефективного функціонування держави та її економіки. Вона допомагає забезпечити стабільність фінансів, покращити умови для бізнесу та інвестицій, забезпечити довіру до державної влади як внутрішніх, так і зовнішніх партнерів.

Ефективність проведення митної політики може бути належним чином визначена лише в рамках комплексного системного підходу, який передбачає розроблення конкретних теоретико-практичних підходів до ефективності державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Процеси, пов'язані з переміщенням товарів та транспортних засобів через митний кордон України, включаючи митне регулювання, контроль, оформлення, а також боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил мають вагомий вплив на митну політику України. А також важливим з точки зору визначення дієвості митної політики є ефективність митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі.

Ефективна митна політика слугує передумовою для функціонування та розвитку національної економіки, забезпечення конкурентної позиції на світовому ринку, зростання обсягів доходів Державного бюджету України. Зважаючи на це, важливо підкреслити необхідність проведення наступних заходів:

- адаптація митної політики до нових реалій;
- застосування сучасних інструментів та методів митного контролю;
- створення сприятливих умов для ведення зовнішньоекономічної діяльності;
- посилення боротьби з контрабандою та тіньовим імпортом;
- підвищення прозорості та підзвітності митних органів.

Реалізація зазначених заходів дозволить Україні не лише подолати сучасні виклики, але й створити міцне підґрунтя для стійкого економічного розвитку.

Митна політика є невід'ємною складовою економічного розвитку будь-якої країни. Вона впливає на міжнародну торгівлю, Державний бюджет, економічну безпеку та інтеграцію в глобальну економіку. Україна, прагнучи інтегруватися в європейську та світову спільноту, потребує вдосконалення своєї митної політики. Досвід розвинутих країн може слугувати корисним зразком для реформування української митної системи.

4. Чинники виникнення проблем митної політики України включають: недостатній рівень вдосконалення нормативно-правової бази, неефективність

роботи митних органів, недостатнє фінансування ДМСУ, низький рівень прозорості та підзвітності митних структур.

Для подолання зазначених вище проблем необхідно реалізувати наступні кроки: стабілізувати ситуацію у країні, розвивати імпортозамінювальні виробництва з орієнтацією на експорт, модернізувати прикордонну інфраструктуру, залучати інвестиції у експортний сектор, що розширить експортні можливості України та підвищить її конкурентоспроможність на світовому ринку, системно аналізувати конкурентні переваги України у сфері митної політики, інтегруватися в світові об'єднання, підвищувати кваліфікацію і підготовку працівників митних органів, а також запроваджувати та вивчати досвід інших країн.

5. Інтенсивний розвиток інформаційних технологій і активна співпраця з країнами ЄС впливають на формування сучасної митної політики України, яка повинна базуватися на ефективних управлінських рішеннях щодо зовнішньоекономічної діяльності як національних, так і зарубіжних виробників. Міжнародний досвід показує, що інтеграція інформаційних технологій є одним із ключових факторів становлення сучасної митної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Митна політика України: Підручник. Кормич. Одеса: *Юридична література*. 2001. 256 с. ISBN 966-7694-43-7.
2. Митна енциклопедія: У двох томах. Т.1: Редкол. І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2013. 472 с. (Митна справа в Україні. Т. 22).
3. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. Верховна Рада України. Офіц. вид. Офіційний Вісник України. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. Ст. 552, Редакція від 07.11.2023.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2019 р. Верховна Рада України. Офіц. вид. Офіційний Вісник України. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17, Ст.112, Редакція від 20.03.2023.
5. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 29. Ст. 378, Редакція від 04.03.2023.
6. Про митний тариф України: Закон України від 01.01.2023 р. № 2697-IX.
7. Конституція України від 28.06.1996 Офіц. вид. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, ст. 141, Редакція від 02.12.2019.
8. Державна митна служба України. Офіційний сайт. URL: <https://customs.gov.ua/en/> (Дата звернення: 25.03.2024).
9. Клим А.В. Митна політика України в контексті сучасних суспільних викликів. Випуск 1(29), 2022. URL: <https://doi.org/10.23939/dg2022.01.128>.
10. Митне право України: навч. посібн. / А.І. Годяк, О.М. Ілюшик, Я.П. Павлович-Сенета. Львів: СПОЛОМ, 2017. 308 с. Бібліогр.: с.306 (15 назв). ISBN 978-966-919-282-0.
11. Основи зовнішньоекономічної діяльності. 3-тє видання перероблене та доповнене: Підручник. Гребельник О.П. К.: *Центр учбової літератури*, 2008. 432 с.

12. Пашко П. В. Митна політика та митна безпека України / П.В. Пашко, П.Я. Пісной // Фінанси України. 2006. № 1. С. 74–85.

13. Митна енциклопедія: У двох томах. Т.2: Редкол.: І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2013. 536 с.

14. Співак І.В. Митне право. Навчальний посібник. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». 2022. 80 с.

15. Про захист прав споживачів: зміни до Закону України від 16.08.2022. № 2529-IX Ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (Дата звернення: 01.04.2024).

16. Гащицький О.А. Трансформація митної політики України в умовах лібералізації міжнародної торгівлі: автореф. дис. канд. екон. наук / О.А. Гащицький. К., 2012. 18 с.

17. Кийда Л.І. Особливості реалізації державної митної політики в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток №4. 2020 р. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua> (Дата звернення: 28.03.2024).

18. Про тимчасове закриття деяких пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2022 р. № 188-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-2022-%D1%80#Text> (Дата звернення: 29.03.2024).

19. Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 квітня 2022 р. №426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2022-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 02.04.2024).

20. Про Порядок митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2000 р. № 544. Редакція від 01.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/544-2000-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 18.03.2024).

21. Бороденко Т.М., Левченко К.М. Митна політика України в умовах повномасштабної війни. *Грааль науки*. № 27, травень, 2023. С. 97-102.

22. Славкова А.А., Коломієць Г.Б. Податкові реформи під час воєнного часу в Україні: аналіз соціальних та економічних наслідків. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 11. URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.11.12>.

23. Призупинення імпорту українського зерна. URL: <https://suspilne.media> (Дата звернення: 15.03.2024).

24. Гащицький О.А. Трансформація митної політики України в умовах лібералізації міжнародної торгівлі: автореф. дис.канд. екон. наук / О.А. Гащицький. Київ, 2017. 18 с.

25. Дерманська Л. Оцінка фіскальної ефективності митної політики України. *Економіка та суспільство*, (38). 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-25>.

26. Державна митна служба України. ВІ - Показники зовнішньої торгівлі України. URL: <https://bi.customs.gov.ua/uk/trade/> (Дата звернення: 08.04.2024).

27. Informator. Баланс зовнішньої торгівлі України товарами у 2023 році. URL: <https://informator.ua/uk> (Дата звернення: 12.03.2024).

28. Доходи державного бюджету України. Мінфін URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2023/> (Дата звернення: 03.04.2024).

29. Офіційний сайт державної казначейської служба України URL: <https://www.treasury.gov.ua/> (Дата звернення: 10.03.2024).

30. Офіційний сайт державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/> (Дата звернення: 07.03.2024).

31. Аналіз обсягів контрабанди в Україні URL: <https://platforma-msb.org> (Дата звернення: 31.03.2024).

32. Щиголь І. Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. С. 140-142. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/20736> (Дата звернення: 18.04.2024).

33. Ситник Н.С., Беднарчук В.В. Митна політика України в умовах пандемії COVID-19. *Економіка та суспільство*. Випуск № 37. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-15> (Дата звернення: 18.04.2024).

34. Клим А-В. В. Митна політика України в контексті сучасних суспільних викликів. Демократичне врядування. Випуск 1(29). 2022. URL: <https://doi.org/10.23939/dg2022.01.128> (Дата звернення: 14.04.2024).

35. Бугір М. Митна політика зарубіжних країн: досвід для України. Тернопіль. 2023. URL: <https://eu-conf.com> (Дата звернення: 29.04.2024).

36. Микулинець В.Ю. Уніфікація митних технологій як засіб розвитку митної політики Європейського Союзу. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті*. 2020. Ч. II. С. 55-58.

37. Український та зарубіжний досвід побудови митних органів: рекомендації для сучасної України. URL : <http://www.ier.com.ua/> (Дата звернення: 30.04.2024).

38. Лесьний В. Світовий досвід митної політики в контексті регулювання конфліктів зовнішньоекономічного простору. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*. Тернопіль. Вип. 2. 2022. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua> (Дата звернення: 10.04.2024).

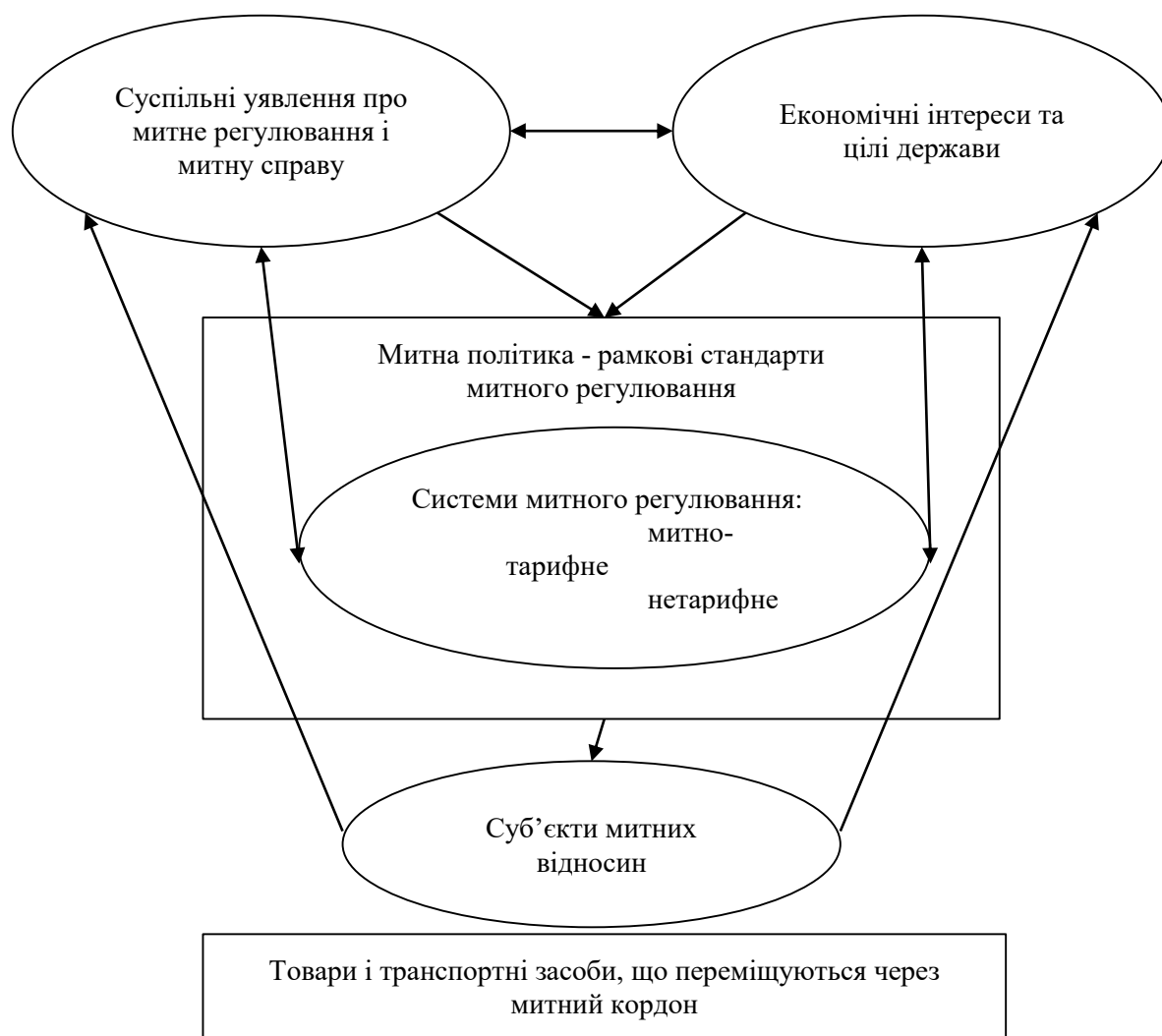
ДОДАТКИ

Додаток А

Визначення дефініцій «митна політика» та «державна митна політика»

Дефініції	Визначення	Джерела
Митна політика	складова внутрішньої та зовнішньої політики, яка визначає зміст діяльності держави та її компетентних органів у сфері регулювання зовнішньоекономічних відносин та організації митної системи і має на меті захист національних інтересів, національної безпеки і економічного суверенітету держави.	Кормич [1, с. 9]
Митна політика	складова зовнішньополітичних позицій держави і в деяких випадках політична частина останніх має пріоритет перед економічною.	Годяк [10, с. 14]
Митна політика	складова державної зовнішньої політики, що формується у відповідності з цілями та принципами останньої, завданнями захисту національних інтересів та національної безпеки.	Годяк [10, с. 14]
Митна політика	система орієнтирів (рамкових стандартів) митного регулювання, зорієнтована на забезпечення економічних інтересів і цілей держави.	Бережнюк [13, с. 21]
Державна митна політика	система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки.	Митний кодекс України [3]

Джерело: розроблено авторкою на основі [1,3,10,13]

Механізм митної політики

Джерело: розроблено авторкою на основі [13]